

Bene Zoltán

Legendák helyett

11 történet

2006

Illusztrációk: Fábíán Attila

A mű elektronikus változatára a Creative Commons - Attribution-ShareAlike (Jelöld meg!-Ne változtasd!) licenc feltételei érvényesek: a művet a felhasználó másolhatja, többszörözheti, amennyiben feltünteti a szerző nevét és a mű címét, de nem módosíthatja, nem dolgozhatja át. A műre vonatkozó felhasználási feltételek részletes szövege az alábbi címen tekinthető meg: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.5/hu/> Az alábbi feltételekkel: Jelöld meg!. A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon kell megjelölni a művet (pl. a szerző és a cím feltüntetésével). Így add tovább!. Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

TARTALOM

Lehetőség (alternatív eszkimó-szín)

A kimondhatatlan nyomorúság – illusztráció

A Göncölszekér rúdja

A könyvárus

A kimondhatatlan nyomorúság

1717. szeptember 20., Marseille
1717. október 9., az Égei-tengeren
1717. október 10., Gallipoli
1717. október 28., Drinápoly mellett
1718. január 5., Drinápoly
1718. július 23., Drinápoly
1718. november vége, Jenikő
1719. május 25, Jenikő
1719. október közepe táján, Jenikő
1720. március vége, Jenikő
1720. április 25., Rodostó
1720 nyarától 1722 nyaráig, Rodostó
1722. augusztus vége, Rodostó
1723. április 27., Rodostó

Szeptember

Legenda aurea – illusztráció

Legendák helyett

Akikre angyalok vigyáztak

Leszáll a Nap

Szenteste, 1915

Csirketolvajok

Továbbmondott történet

Az elbeszélések első közlései

Lehetőség (alternatív eszkimó-szín)

„mindig az állat első bennetek!”

Madách Imre

Kilépett a házból. Nyomban meghajolt, mint a karcsú, magasba törő, túlságosan fiatal fenyőfák, ahogy mellbe taszította a szél. Szomorúan, meggörbedve állt egy darabig. Arcát pirosra marta az elkeseredés. Hirtelen indulat öntötte el: felegyenesedett kissé, állati erőfeszítéssel nagyot kurjantott – bele a szél ocsmány, vészjósló ábrázatába. S a hangra két kutya késedelem nélkül átpréselte magát a szélvihar keskeny repedésein, embertelen erejükkel a kiáltó lábához vonszolták súlyos csontjaikat. Hármában léptek vissza a házba. A két állat nyomban a kandalló elé kushadt, bundájukból csakhamar gyermekökölnyi, jéggé fagyott hódarabok potyogtak a padlóra. Kisvártatva ázott kutya szaga terjengett mindenfelé, felmelegítette a levegőt.

Nézte az állatokat, a kilógó nyelveket, a farkaspofákat. Odakünn süvített, ordított, artikulálatlanul üvöltött a szél. A két eb lassan-lassan felengedett, életerejük kitöltötte a szűkre szabott teret. A gazda felé pislogtak, de immár nem látták a gazdát. Egy halványan ismerősnek vélhető lényt láttak, aki egy karosszékekben ül, és már nem tűnik ember-szerűnek. Közülük valónak tetszik inkább. Sokkal inkább. Lám, állatbőröket halmozott magára, s a tekintetéből tompán verődnek vissza az élénkülő kutyapillantások...

Hirtelen felálltak mind a hárman, egyszerre, összehangoltan. A belső szobába vonultak, ahol az ágyon egy nő és egy gyermek feküdt. Testüket nem fedte prém, sem szövet. Meztelenek voltak, ám ők sem, így sem emlékeztettek igazán emberre – legalábbis a két kutya táguló orrlyukai semmi esetre sem éreztek ember-szagot, tilos-szagot, tabu-szagot. Ehelyett zsákmány-illatot ittak, mohón, szörcsögve. A harmadik mögöttük állt, szétterpesztett lábakkal, leszegett fejjel, ajkai remegtek. Csöndes, jól ismert hangot hallatott: alig pisszenő, mégis erőteljes parancs hangját. A két vadász csak erre várt. Nekilendültek. A fogak kifordultak a szájukból. Hagyjatok nekem is, morogta a harmadik

A kimondhatatlan nyomorúság

Fábrián Attila: Teremtés

A Göncölszekér rúdja

Baricz Zsoltnak

1.

Miután az 1526. szeptember 28-i török dúlást követően elhagyta a várost, eleinte csak Szegedi István néven emlegették mindazok, akikkel útja során összetalálkozott, mivel Szegedről érkezett, és semmi egyéb megkülönböztetésre alkalmas jegy nem volt látható rajta, nem volt tudható róla, pusztán annyi, honnan jön. Viselte is ezt a nevet mindaddig, míg az embereknek mondott valamit Szeged városa, ami azt jelenti, hogy túl sokáig nem szólították így, mindenestre Luther tanításának követője még ezen a néven lett. Miként került Németországba, erre vonatkozóan nem maradt fenn semmiféle adat sem a levéltárakban, sem egyebütt, ahogyan az sem tudható, hogyan keveredett I. Fülöp hesseni választófejedelem küldöttségébe az 1529-es speyeri birodalmi gyűlésen, ahol már Magyarországi Istvánként (Stefanként) jegyezték be bizonyos tartozik- és követel rovatokkal telezsúfolt könyvekbe, mint ilyen-olyan írnokot. A speyeri gyűlés idején Luther híveként szolt, ha szolt a vendégfogadóknak, viták alkalmával, s kijelentette több ízben is, hogy Zwingli Ulrik egy ostoba barom. Még ugyanabban az esztendőben, a marburgi vita idején is szilárdan kitartott Luther elképzelései mellett, lelkesen helyeselte, hogy az egykori szerzetes hívei egy jottányit se engedjenek az úrvacsora kérdésében, s közben erős, helyenként durva szidalmakkal illette a másként gondolkodókat. A következő évben viszont már buzgón hirdette Melanchton Fülöp protestánszt protestánszal összebékíteni szándékozó huszonnyolc cikkelyének helyénvaló és követendő voltát, s mélyen elkeseredett, amiért sem a zwingliánus, sem a többi reformált hitű új egyház (legalábbis egyelőre) nem látta be, hogy vissza kellene térnie Luther kebelére. Abban az esztendőben Magyarországi István (Stefan) még hitt a keresztény vallás újraegységesülésében és abban, hogy legalább Károly császár katolikus teológusai bölcsőbbnek bizonyulnak a nem-lutheri protestánsoknál, miközben Melanchton munkáját forgatják, de amint kezébe került az általuk közrebocsátott Confutatio, végképp elcsüggedt és visszavonult a vallási ügyektől. Innen kezdve a róla szóló adatok még inkább megbízhatatlanok, mint a korábbiak, ugyanakkor sokkal bőségebbek és színeesebbek.

1530. december 31-én, amikor a protestáns fejedelmek fegyveres szövetséget kötöttek a thüringiai Schmalkaldenben, Magyarországi István (Stefan) már nem tartozott a hesseni választófejedelem küldöttségéhez, s a Magyarországi előnevet sem viselte. Akkoriban ugyanis éppen az Alpokon kelt át irdatlan hidegben, csigalassúsággal, nagy nehézségek közepette. A következő tavaszon pedig már Észak-Itália poros országútjait róttá, mélyen titkolta lutheránus meggyőződését (ha meggyőződés volt az még egyáltalában), s ha valaki afelől tudakozódott, hogy ugyan mely tájakról vetette erre a vidékre a sors, nem említette némethoni kitérőjét, csak Szűz Mária országát, s mindezt oly ékes latin nyelven tette, hogy egyesek azt gondolták, bizonyosan zárandok szerzetes, aki nagy szerénységében csuha nélkül kutyaagol, s ugyanezek az emberek István, a Zárandok névvel illették.

2.

István, a Zárandok pedig eközben azon tűnődött magában, hogy milyen hiábavaló is az Isten imádásának módzatai körül olyan iszonyatos hűhót csapni, amilyen Németországban folyik több mint egy évtizede – s terjed tovább, terjed egyre, nem állják útját sem a hegyek, sem a

folyók, de még tán a tengerek sem. Aztán elhessegette magától ezt a gondolatot, amely erre varjává változva dühösen felröppent a válláról, egy ideig újabb útitárs után kutatott a levegőből, majd nem találván megfelelő alkalmatosságot, amely elbírná mázsás súlyát, visszafordult az Alpok vonulatai felé, északra, Németország irányába. István, a Zarándok egyetlen könnycseppet sem ejtett utána, viszont úgy érezte, hihetetlen módon megkönnyebbedett, s hogy kiélvezze ezt a kellemes érzést, letelepedett egy útszéli liget bokrai közé, egy kicsiny tisztásra, hanyatt feküdt, s bámulta az eget, míg rá nem sötétedett, s még annál is tovább. A csillagok derengő fénye és a halovány orcájú Hold ellenére is meglehetősen mély és kiismerhetetlen sötétben sem múlt el a jó érzése, nem félt, nem rettegett a kusza feketeségben, hanem, különös módon, kifejezetten duhaj kedve támadt. Moccanni azonban nem moccant, csak leste az eget, illetőleg azt a fekete, csillagmintás lepedőt, amelyet annak vélt, azon is egyenesen a Göncölszekér rajzolatát, amelynek rúdja éppen abba az irányba mutatott, amerre menni szándékozott, noha nemigen tudta, hová érkezik pontosan. A Göncölszekér útmutatása viszont nem lehet rossz, ebben bizonyos volt, hiszen a magyarhoni jászok szerint nem más az, mint Lehel kürtje, de vannak, akik úgy vélik, hogy égi szarvasvadász, mások szerint hét bölcs, esetleg egy hét darabra szakított hős, s akadnak, akik ravatalnak gondolják – s amiről ilyen sokfélét képzelnek, az igen jelentős dolog lehet, olyan, amelyben nyugodtan bízhat az ember. Akkor István, a Zarándok elhatározta, hogy nem törődik többé soha azokkal a gondokkal, amikre életének sok esztendejét áldozta ifjúkorában, először a szegedi kolostor iskolájában, aztán a felsővárosi újhitűek házaiban, majd Németországba-vándorlása során, végül a hesseni választófejedelem szolgálatában, hanem inkább a Göncölszekeret figyeli, ezt a gigantikus égi vándort, s maga sem tesz ezentúl egyebet, mint egyik helyről a másikra kóborol, hogy meglássa mindazt, amit meglátni érdemes, meghallja mindazt, amit hallani lehetséges, s közben tanuljon és okuljon, s ne a komorság, de ez a most megismert, újdonság jó érzés uralja a lelkét. Elégedett volt elhatározásával, boldognak érezte magát, amiért az oly sok esztendőig cipelt koromfekete varjú elhagyta végre, s magával vitte a filozófia és a hit minden nyűgös kérdését; s hálás volt az égitesteknek, elsősorban a Göncölszekér rúdjában világító csillagoknak, amiért útba igazították. Ebben a tudatban aludt el.

3.

Másnap reggel, nem sokkal azután, hogy István, a Zarándok felébredt, kidörzsölte a szeméből az álmot, felkászálódott kemény derékaljáról, kinyújtóztatta elgémberedett tagjait, s a bokrokon keresztültörve elindult. Az út porát még épphogy csak felverte, amikor egy kopott ruhájú idegennel találkozott, aki az út mellett üldögélt egy jókora, lapos kövön, és meghitten beszélgetett egy görbe csőrű, tarka madárral, amely a térdén pöffeszkedett. István, a Zarándok megállt a szokatlan páros előtt, s ékes latin nyelven arról faggatta őket, hogy vajon kikhez van szerencséje.

– Ha te kibököd, ki a csuda vagy, én is elárulom a nevem – felelte a másik, az újabban Zarándoknak is nevezett István legnagyobb meglepetésére, magyarul.

– Honnan tudod, hogy Magyarországról jöttem? – kerekítette ki a szemét István.

– Elárul a kiejtésed – vont a vállát az idegen. – Meg aztán idevalósi nem lehetsz, mert akkor nem latinul szólnál. Igen, igen. De, mi tagadás, elsősorban a kiejtésed árul el, mint mondtam. A németek náladnál sokkalta borzalmasabban ejtik a latin szavakat, a franciák lágyabban, a spanyolok másképp, egészen úgy, mintha az anyanyelvükön beszélnének, az angliusok ordítanak, mintha mindenki süket volna a földön, a németalföldiek hörögnek, mint a rosszul akasztott ember, mielőtt kinyuvad, a lengyeleknek úgy potyog a szó a fogatlan szájukból, mint szar a gyomorrontásos néember valagából, és még sorolhatnám! Egyedül a magyarok beszélik így ezt a nyelvet, ahogyan te. Ilyen szépen csengőn, ilyen kellemesen.

Meg aztán a fizimiskád is gyanús volt rögtön, már abból arra jutottam, csak magyar lehetsz, semmi más! Na, elárulod a neved?

– Úgy neveznek mostanában: István, a Zarándok.

– Szép név. Engem José néven ismernek, akik ismernek, mivel sokáig éltem Spanyolországban, ám valamikor Józsefnek hívtak.

– És ez a különös madár?

– Ő Veridicus, a papagáj, kitűnő barátom, hűséges társam és bölcs disputák résztvevője, melyeket kettesben folytatunk, poros utak szélére gurult lapos köveken gubbasztva.

– Soha életemben nem láttam még hozzá hasonló lényt! – ámult István. – S miért ez a neve? Talán tud beszélni? Vagy, ha csak madárnyelven rikácsol, mint a tollas teremtmények általában, akkor miként mondhat igazat, illetve honnan tudható, hogy igazat karattyol?

– Tud beszélni, bizony – bólogatott szaporán a papagáj tulajdonosa, szája sarkában a büszkeség mosolyával. – S amit mond, az az első szótól az utolsóig színigaz! – és José, hogy bebizonyítsa igazát, odasúgott valamit a madárnak, amire az felkiáltott rekedtes, fülrepszó hangon, de tisztán kivehetően:

– Vanitas vanitatum, et omnia vanitas!

István, a Zarándok erre csodálkozva, lelkesen felkiáltott:

– Valóban beszél! Ráadásul a szent nyelven!

– No, spanyolul és magyarul is tud, igaz, többnyire csak káromkodni – dörmögte José.

– Vajon hol tettél szert erre az állatra? – érdeklődött István, a Zarándok, és szívébe eközben sárga irigység költözött.

– Egy spanyol tengerésztől vásároltam, aki megjárta a Nyugat-Indiákat, amit Újvilágnak is neveznek. A papagáj amúgy a lehető legkisebb csodája annak a földnek, hiszen ilyesféle madarak máshol is élnek, például a mórok országaiban, igaz, azt nem hinném, hogy Veridicushoz fogható akár egy is akadna ott. Hanem ennél a kétségtelenül okos állatnál sokkal érdekesebb dolgokról is mesélt nekem az a spanyol!

– Az Indiák, az Újvilág – forgatta a szájában a szavakat István, a Zarándok. – Úgy hírlík, gazdag vidék, érdekes vidék. A lehetőségek földje!

– Az, magam is úgy hallottam. Éppen ezért tartok oda – jelentette ki José, s hosszú fejtegetésbe kezdett az Újvilág, a nyugaton fellelt keleti Új Indiák kincseiről és páratlan adottságairól. Órákig ömlött belőle a szó, s mikorra a Nap delelőre ért, odáig jutottak, hogy István, a Zarándok nem átallott csatlakozni Joséhoz és Veridicus papagájhoz, azzal az elhatározással, hogy hármásban folytassák útjukat Amerika felé. István, a Zarándok áldotta magában a koromsötét éjszakát és a pislákoló csillagokat, azok közt is a legjelesebbet, a Göncölszekeket, amiért a rúdját formázó égitestek ilyen páratlan lehetőséget kínáltak fel neki.

4.

István, a Zarándok és José, valamint Veridicus, a papagáj, a következő tavaszon végrehálhára Hispánia földjére, Barcelonába érve, egy útszéli fogadóban hallották, hogy Zwingli elesett a svájci kantonok háborújában, s ezért mindketten hálát adtak az Úrnak, poharat ürítettek a jó hír hozójának egészségére, majd azon nyomban meg is feledkeztek az egésztől – ez Josét tekintve, aki igaz katolikusnak vallotta magát, ám voltaképpen istentelen ember volt, nem is lehet meglepő, annál inkább az István, a Zarándok esetében, aki alig több mint egy évvel azelőtt még (hit- és ügybuzgó lutheránusként) napokig tartó örömtáncot lejtett volna erre a hírre. Most azonban számukra sokkal életbevágóbb értesülés volt, hogy (állítólag) egy Pizarro nevezetű véres kezű zsoldos katona, Új-Kasztília újdonsült kormányzója, már Eldorádó kapuit döngeti a nyugati Indiákon. S hogy az égiek bizonyítsák irántuk való jóindulatukat, a következő pillanatban egy toborzótisztet vezettek az útjukba, aki, mit ad Isten!, éppen az Újvilágba tartó bárkákra keresett legénységet – István, a Zarándok és José habozás

nélkül belecsaptak bálnaszírtól fénylő, evezőlapát méretű markába. Megállapodásuk szerint, szerény bérezés mellett elszegődtek egyetlen útra az óceánon keresztül Hispaniolára, s a dolog komolyságának bizonyoságaképpen kaptak is erről egy okmányt, egy koszos papirost; a toborzótiszt továbbá elmondta nekik, hogy Santiago de Compostelában, a távoli Galícia tartományban ennek és ennek a vállalatnak azon hajóján kell a dokumentumot lobogtatva jelentkezniük, amelyik odaérkezésük után a leghamarabb indul, s amennyiben akad rajta két üres hely a matrózok között, már neki is vághatnak a kalandnak. István, a Zarándok szeme előtt ekkor felsejlett a gazdagság és a határtalan szabadság ábrándképe, arca egyetlen, ördögi vigyorra torzult, s hullámokban öntötte el lelkét a mélységesen mély hála érzése az égitestek és mindenekelőtt az útmutató Göncölszekér irányában.

István, a Zarándok és José, vállán Veridicus papagájjal nekivágtak Hispániának, hogy Barcelonából a félsziget átellenes csücskébe, Santiago de Compostelába vándoroljanak. Zaragozáig kellett kutyagolniuk, ott azonban rájuk mosolygott a szerencse. A fogadóban, melynek istállójában meghúzták magukat, találkoztak egy ifjú, tetőtől talpig nemes úrral, Manuellel, aki Zaragoza egyik figyelemre méltó egyházi méltósága egykori szeretőjének, Manuelának volt a gyermeke – s atyja vélhetően nem lehetett más, mint maga a magas rangú egyházi férfiú. Nos, ez a Manuel éppen Santiago de Compostela egyetemére tartott, hogy ott magába szívja a csodálatos, lélekemelő bölcsességet magukban hordozó tudományokat, s mikor a fogadó udvarán jártában-keltében meghallotta Veridicus papagáj latin szavait, olyan jó kedve kerekedett, hogy magával vitte hintájának hátulján a Nyugat-Indiákra igyekvőket, s cserében pusztán annyit kért, hogy az utazás unalmát hadd űzze el a papagájjal.

Ily módon István, a Zarándok és José az egyik utolsó hajóval még abban az esztendőben kifuthattak Santiago de Compostela kikötőjéből az Újvilág felé.

5.

A tizenhetedik naptól fogva, amit a tengeren töltöttek, István, a Kétbalkezes – így nevezték társai – többé-kevésbé használható tagjává vált a matrózok közösségének. Hátába addigra, örök emlékül, kacskaringós utakat és elképesztő ábrákat vágott az ólomvégű korbács, tenyeréről teljes egészében eltűnt a bőr, s átadta helyét a lüktető, vérző, sajgó húsnak, izmaiban olyan erős fájdalmat érzett, amit csak nagy-nagy önfegyelemmel volt képes jajszó nélkül elviselni, arcát előbb vörösre égette, majd a mórok ábrázatához tette hasonlatossá a gonosan perzselő tengeri nap, elméjére köd ereszkedett, szemére fátyol borult. Csak az éjjelek hoztak enyhét kínjaira. Ilyenkor a fedélközben elhelyezkedő bűzös, mocskos hálóhelyiségből, ahol összezsúfolva aludtak a tengerészek, felkecmergett a fedélzetre, a nagy árboc tövéhez, ott összegömbölyödött, mint egy gyermek, és a csillagok járásából merített erőt. A tengeren élesebben, szebben, tisztábban ragyogtak a csillagok, s ez vigaszt nyújtott számára és kevéske megnyugvást adott. Ott kuporgott a vitorlák alatt, le nem vette tekintetét az égről – míg észre nem vették, és le nem zavarták a többiek közé.

De István, a Kétbalkezes és útitársa, José helyzete még mindig irigylésre méltó volt azokéhoz képest, akik nem a legénység tagjai között, hanem utasként vágtak neki a tengereknek. Ők ugyanis naphosszat gubbasztottak napfénytől elzárt sötét lyukakban, kirekesztve a nappalból az állandó szürkület homályában, a legrosszabb táplálékot kapták és hamarosan felütötte fejét közöttük a skorbut nevű, véres pofájú, fogsorokat emésztő, hajhullató, életéveket habzsoló kór. Némelyiknek csaknem az összes foga kihullott, s úgy festett, mint a saját öregapja, mire Hispaniola szigetére értek.

Mert egy napon odaértek, mégpedig a sziget déli oldalára, Santo Domingo immáron harminchat esztendőös kikötőjébe. A hajó itt lehorgonyzott, a rakpart mellé araszolt, s először kiokádta bendőjéből a hunyorgó, támológó, véres szemű utasokat, akiket azon nyomban

magába szívott a fiatal, állandóan és rohamosan fejlődő, duzzadó város; majd böhöm nagy négerék és saját emberei által megszabadult kevéske rakományától, hogy annak helyét a szigeten felhalmozott áruknak adja át.

Akiknek csak idáig szólt a szerződésük, felvehették sovány fizetségüket és mehettek Isten hírével. Közöttük volt István, a Kétbalkezes és José, valamint a lesóványodott Veridicus papagáj.

6.

István, a Kétbalkezes és José kissé megszeppenve, mindamelletten erősen bizakodva, de feltétlenül tanácstalan képpel néztek körbe a nyugati Indiák eme kicsinynek nevezett, valójában igen jelentékeny földdarabján, mely éppúgy a spanyol koronához tartozik, miként Andalúzia, Kasztília, Navarra, Aragónia, Galícia vagy Katalónia, hogy a többit ne is soroljuk, mert csak belezavarodnánk. A két újonnan érkezett, a tengeri utazástól és a hajósélettől meggyötört férfiú csak állt, bámult, nézte maga körül a rosszarcú, vizslató kikötői söpredéket, s fogalma sem volt arról, mihez kezdjen. Végül José tért először magához, spanyolul megszólította a legközelebb ácsorgó naplopót, fogadó után tudakozódott, s mikor kielégítő választ kapott, Istvánt, a Kétbalkezeset maga után cibálva elindult a legközelebbi sikátor bejárata felé, magabiztosnak tetsző léptekkel, s az addig félálomban tollázkodó, búskomor Veridicus papagáj harsány hangon imígyen szólott a válláról:

– Vanitas vanitatum, et omnia vanitas! Memento mori! Memento mori!!!

A csavargók számtalan emberi hangon szóló madárral találkoztak már életük folyamán, azonban váratlanul érte őket, hogy ez a papagáj a szent nyelven beszél, s hajszálla olyan a hangja, mint egy másnapos szerzetesnek. Olyannyira csodálkoztak ezen, hogy elfelejtették követni a két férfiút, akik ily módon megmenekedtek attól, hogy kevés ingóságukat már az első órában elveszítsék, s nyugodtan, háborítatlanul érkeztek el egy düledező épülethez, amely, mint a tábla hirdette, pihenést nyújt a fáradt vándoroknak, s teletömi az éhesek hasát. Ide be is tértek menten, letelepedtek egy asztalhoz, s José elment, hogy tudakozódjék, mivel István, a Kétbalkezes még elég gyengén beszélt a spanyol nyelvet.

Mikor José visszatért, István, a Kétbalkezes láthatta, hogy homlokába mély árkokat hasított a gondterheltség. José fáradt sóhajjal ereszkedett le barátja mellé, s rekedt hangon így beszélt:

– Pizarro már régen Eldorádóban van, talán már le is igázta az ottani rútt, embervéren hízott pogányokat. Itt meg, úgy nézem, nem túl sok lehetőségre akad a magunkfajta szegény ember, a legtöbben tovább is állnak innen Fernandinára, vagy másik nevén Kubára, Santiago vagy La Habana városokba, s gyakorta még onnan is tovább, Mexikóba, amit tíz éve Cortéz hódított meg. Az itteniek vagy rablók, vagy ültetvényesek, esetleg kereskedők, netán rabszolgákkal foglalkoznak. Özönlenek folyamatosan a négerék Afrikából, de túlságosan nagy tőke szükséges ahhoz, hogy az ember kereskedhessen velük. Viszont sok pénz kell az ültetvényekhez is, úgyhogy, komám, én amondó vagyok, szedjük a sátorfánkat és eredjünk Kubába!

– Előtte azonban harapjunk valamit, s ki is pihenhetnénk a fáradságainkat – vetette fel István, a Kétbalkezes, s ötletét José rögtön elfogadta.

7.

Másnap reggel István, a Kétbalkezes arra ébredt, hogy moccanni sem bír. Felemelte a fejét, amitől olyan érzése támadt, hogy nyakában elpattannak az izmok és az erek, azonban így sikerült rájönnie, miért nem tud mozogni: látta, hogy karjait a combjához kötözték. Ágyánál egy himlőhelyes arcú férfiú mellett José állt, s javában beszélgettek. Aztán a himlőhelyes aranyakat számolt José markába, aki eközben szánakozó pillantásokat vetett Istvánra, a Kétbalkezesre, s mikor a himlőhelyes bevégezte az aranyszámlálást, mielőtt elhagyta a bűdös, sötét szobát, csak ennyit mondott:

– Mától fogva a neved István, a Rabszolga lesz, komám – összezárta a markát, sarkon fordult és kiballagott István, a Rabszolga életéből örökre.

Istvánhoz, a Rabszolgához ekkor egy hatalmas, éjfekete ember lépett, könnyedén felemelte fekhelyéről, a hátára vette és elindult vele kifelé, José nyomában. A himlőhelyes követte őket. István, a Rabszolga a megrázkódtatástól elvesztette az eszméletét.

Arra riadt fel, hogy a koponyája ütemesen kopog valamiféle deszkán. Megállapította, hogy egy kordé rakterében hever, megkötözve, hanyatt, feje felett lombok suhannak el és szemébe tűz a trópusi Nap. Dicstelen utazása nem tartott sokáig, s mikor egy csinos udvarházhoz értek, az éjfekete óriás újra a vállára kapta, a házba vitte, s egy szigorú tekintetű férfi előtt talpára állította, majd meghajolt és kihátrált az ajtón. A szigorú tekintetű férfi végigmérte Istvánt, a Rabszolgát, megszagolta, megtapogatta, végül erősen spanyolos latinsággal ezt kérdezte:

– Tanult ember vagy, igaz?

– Igen, uram – felelte meghunyászkodva István, a Rabszolga, aki felmérte helyzetét, s elhatározta, a lehető legalázatosabban fog viselkedni a gazdájával – merthogy úgy vélte, ez az ember minden kétséget kizáróan csak a gazdája lehet.

– Helyes! – biccentett a fejével a szigorú tekintetű férfiú. – Hívhatsz Don Germánnak, én pedig Tanítónak foglak nevezni, mert az igazi neved nem érdekel, viszont az lesz a dolgod, hogy megtanítod latinul a fiamat, s megtanítod írni is. Állítólag nem jól beszélsz spanyolul, ezért egy ideig kinn fogsz dolgozni az ültetvényen, két napot a négerekkel, hogy lásd, mi vár rád, ha nem jól végzed a munkád, öt napot a felügyelők mellett, hogy elsajátítsd a nyelvet! Egy hónap múlva találkozunk, Tanító!

István, a Tanító élete legborzalmasabb hónapját élte át ezután a rövid, de velős beszélgetés után. Az ültetvényen embertelen körülmények között dolgozott, de sokkal jobbnak azt sem érezte, amikor a felügyelők mellett kellett lennie, szaladgálni a parancsaik, kívánságaik szerint, végignézni, ahogy félholtra korbácsolják a négereket, elszenvedni otromba tréfáikat. – Az egy hónap leteltével azonban egészen jóra fordult a sorsa.

István, a Tanító közel három évig oktatta Don Germán gyermekét, Juant. Ezalatt a három esztendő alatt csendben, szerényen élt, végtelenül magányosan és megalázottan, s eleinte határtalan elkeseredésben. Kezdetben minden éjjel megátkozta a Göncölszekeret, amiért azzal a mérhetetlen, jóságnak álcázott gonoszságával erre az útra térítette; erre az útra, amely nem vezet sehová máshová, mint a teljes megsemmisüléshez, lényének el- és felbomlásához. Aztán, ahogy teltek a hónapok, az évek, lecsendesedett szívében a harag, s már nem az égitesteket okolta, sokkal inkább állhatatlanságára, önfeladására vezette vissza szerencsétlenségét. Úgy érezte, megcsalta önmagát, amikor eltávolodott azoktól az eszméktől, amelyekben egykor, legalábbis úgy érezte, mélyen hitt, s az elmélkedés, a halhatatlanság helyett a csalfa világi boldogulást kereste. Abban az időben, amikor elkezdte tanítói tevékenységét,

szomorúságát egyedül a kemény húsu, nagy mellű és forró ölü fekete rabszolgalányok enyhítették, hálás volt, amiért Don Germán, mivel elégedett volt a munkájával, nem tagadta meg tőle a testiséget. Később azonban, ahogyan kíméletlenül telt felette az idő, bár még nem számított idős embernek, lankadni érezte ágyékában a vágyat, s letett a nők nyújtotta gyönyörökről. A tanításon kívül semmi egyébbel nem foglalkozott, mint az elmélkedéssel és az ájtatoskodással.

8.

Azon a napon, amikor Don Germán és családja elutazott Új-Spanyolország új alkirályi központjába, a kontinensen fekvő Mexikóvárosba, amit Tenochtitlán, az aranyváros helyén építettek fel Isten nagyobb dicsőségére, István, a Tanító visszanyerte szabadságát. Don Germán szörnyű mód lerészegedett az indulást megelőző estén, és bódult állapotában, merő szeszélyből tanító-rabszolgájának lediktált egy szabadságlevelet, amelyre az írnok azt a nevet írta, amelyiket csak akarta, s amelyet elkészülte után az uraság nagy-nagy gonddal – és István, a Tanító nagy-nagy szerencséjére – ellátott pecsétjével is, s alája kanyarította cikornyás kézjegyét. Másnap ugyan az egészből semmire sem emlékezett, csak hogy ezt eszébe sem volt beismerni, ezért hát nem állt rabszolgája útjába, hagyta, hadd menjen Isten hírével és zsebeinek kongó ürességével, amerre lát.

Így aztán István, aki Immár Újra Szabaddá Vált, ott állt egy szál ruhában, szívében örömmel és teljes tanácstalansággal a Santo Domingóba vezető országút szélén. Veridicus jutott az eszébe, a papagáj, aki csakis az igazat mondta mindig – hanem akkor tisztán látta, hogy csak azért volt erre képes, mert nem tudta, mit beszél. Eszébe idézte Josét is, aki csúnyán elbánt vele, jóllehet az sem lehetetlen, hogy mindössze eszköz volt egy mindannyiuknál hatalmasabb akarat kezében. Éppen ezért tulajdonképpen már nem is haragudott rá, holott, a papagájával ellentétben, ő nagyon is tudta, mit beszél, s nagyon is tudta, mi a jó neki, miként boldogulhat a világban. Ám csak azt tette, amit tennie kellett. A legkülönösebb mégis az, hogy István, aki Immár Újra Szabaddá Vált, akkor, ott, a Santo Domingóba vezető út szélén valóban hitte is, amit ilyesféleképpen elgondolt magában. Magasztos érzés kerítette hatalmába, váratlanul és gyöngéden felemelte a pálmafák csúcsával egy magasságba, s ő ott lebegett a fakoronák szintjén, látta a vonuló madarakat, az égbetörő hegyeket, a zúgó patakokat és rohanó folyókat, a folyókon a szemet gyönyörködtető zuhatagokat, az erdők vadjait és a vizek lakóit, az eldugott, éhhalálra ítélt, kolerás, leprás, köhögő, aprócska indiántepeket, mindent. Látta egész Hispaniolát, s ha akarta, látta az óceánon túl nyugatra Kubát és azon túl Mexikót, az egész vérben fogant Újvilágot, és azon túl a végtelen vizek másik partján Cipangót és Katajt; és keletre tekintve szeme megpihent Európa véráztatta földjein: alföldeken, hegyeken, városokon, falvakon, utakon, úton járó hadakon, mocsarakba, barlangokba bújó embereken. Aztán ugyanaz az erő, amely a magasba emelte, egyszerre lágyan visszahelyezte a földre, ahol hosszú percekre mindenről megfeledkezve állt a hőségben, üveges tekintettel, némán. Mikor ismét felocsúdott, megrázta magát, majd ahhoz kezdett, amihez a legjobban értett: tépelődött, búslakodott, nyelte a keserű port, és (jobb híján) arra várt, hogy valamiféle csoda történik vele. És történt.

Két Domonkos-rendi szerzetes szamaragolt arrafelé azon a napon, s látván a magába roskadt férfiút az út szélén, megálltak, hogy felajánlják neki Isten irgalmát. És István, aki Immár Újra Szabaddá Vált elfogadta Isten irgalmát. S eszébe jutott az égető kérdés, hogy vajon ezt az irgalmat mutatta-e neki a Göncölszekér rúdja, vajon ez volna a követendő irány, melyet neki szánt az Ég? De képtelen volt megtalálni a választ...

9.

István, a Dominikánus – hiszen attól a pillanattól fogva, hogy belépett Szent Domonkos rendjébe és magára öltötte a csuhát, ezen a néven vált ismertté – öt évet töltött el az Újvilágban hite szerint szabad emberként, valójában az egyház sakkfigurájaként, hogy aztán az Úr 1540. esztendejében visszatérjen Európába.

Először Spanyolországban szolgálta az Inkvizíció szent ügyét, ám két esztendő múltán, Buda elestének első évfordulóján már Bécsben volt, Habsburg Ferdinándnál, hogy a magyar eretnekek ellen vezényelje kámzsás katonáit.

– Dominikánusok, Domini canes, Isten kutyái – köptek ki rövid idő elteltével nevének hallatán egykori hittestvérei, Luther, Kálvin követői.

Éjszakának idején azonban még mindig gyakorta kereste tekintetével az égitesteket, mint egykor, vándorévei alatt, s ugyanolyan hálával csüggött a Göncölszekér képén, mint Észak-Itáliában, Spanyolországban, az óceán mélységei fölött imbolygó hajón, vagy Hispaniola szigetén tette, mert az utat ennek az égi vándornak a rúdja mutatta meg neki, s ő úgy vélte, ez az az út, ami (bármilyen kacskaringós is) neki rendeltetett.

Az adatok, amelyek fennmaradtak róla, nem teszik minden kétséget kizáróan bizonyossá, hogy István, a Dominikánus megegyezik Magyarországi Istvánnal, Istvánnal, a Zarándokkal, Istvánnal, a Kétbalkezessel, Istvánnal, a Rabszolgával vagy Istvánnal, aki Immár Újra Szabaddá Vált, hiszen az István név nem nevezhető ritkának Magyarországon. A Göncölszekér ugyanakkor az azonosság mellett tanúskodna, ha számítana valahol a tanúságtétele.

A könyvárus

A sovány lovacska a könyvárus megrakott szekerekével, a szekér mázsás terhével és magával a szendergő könyvkereskedővel nehezen fordult be a Szentháromság utcába. Ugyan a kereskedő, a könyvek ráncos képű tudósa nem sok nehézséget okozott a lovacskának: madárcsontú, alacsony emberke volt, szakálla közel annyit nyomott, mint ő maga, a papírok és kötéstáblák súlya azonban annál tetemesebb és az állatra nézve összehasonlíthatatlanul megerőltetőbb volt. Az utcán romladozó-omladozó házak ablakaiban fejek bukkantak fel a szekér zörgésére, árgus tekintetek követték a könyvárust és guruló raktárát. Egy düledező ház előtt aztán végre az ígás is megpihenhetett, felriadó gazdája vékony hangú hórúkk-kiáltására megállhatott, s a házfal tövében fonnyadozó, satnya, gyér növényzet legeléséhez láthatott. Az apró emberke ezalatt lekászálódott a szekér kasából, miközben kurta lába kis híján bő köpenyébe akadt, úgyhogy majdnem orra bukkott, s csaknem gurulva érkezett a kapuhoz. Szerencséjére a szekér oldalában meg tudott kapaszkodni, megmenekedvén ezzel az eséstől és a nevetségességtől. Leporolta magáról a ráakódott úti koszt, megragadta a kopogtatóvasat, s megdöngette a kaput. Kisvártatva szőrös képű, összeszűkülő szemű, toprongyos emberke jött, hogy bebocsássa. Mélyen meghajolt a könyvárus előtt, bevezette a siralmas állapotban lévő házba, s a konyhaasztalhoz telepedve fületlen kancsóból borral kínálta. A könyvkereskedő visszautasította az italt, inkább arra buzdította vendéglátóját, hogy mielőbb hozza elő kínálatát, amit a szegedi kolostorok és a Palánk-béli üres házak rogyadozó falai közül bányászott elő, üzenete szerint. Az ágrólszakadt férfi nem ellenkezett, nem kínálhatta tovább savanykás borát, hanem néhány szóban panaszkodott a török adókra, a török rosszindulatra, amit a jó Szeged városának el kell viselnie, siránkozott a keresztények számának megcsappanásán és a pogányok gyarapodásán, aztán, a könyvárus rosszalló pillantásait látva, gyorsan eltűnt egy hátsó helyiségben. Visszatértekor egy halom ringy-rongy papirost és tucatnyi bőrbe kötött kötetet hozott az ölében, s az egészet a könyvárus elé borította.

A könyvárus nagy szakértelemmel és nagy gonddal vizsgálta át a kínálatot, mindent megszagolt, mindenbe beleolvasott. Az egyik alig-alig kislábízálható, szakadozott szélű, itt-ott megperzselődött papirosnál hosszan elidőzött – ha nem tévedek, éppen ennél:

„Miután a Messiás mégsem jött el, s az Angyal által a török sem nyitotta meg elvett váraink kapuit előttünk, Krisztus harcosai előtt, s nem hajtotta ezerarcú fejét pallosokká változó karjaink alá, Karácsony György fekete szakállá pedig hamarosan messze világító fáklyaként lángolt-lobogott Debrecen átkozott városának főterén, mindezek után én sem kívánok tovább élni. Ezért, nagyuraim, kérges szívű és férges és rothadó lelkű bírám, tollba mondom bűneimet. Nem azért, mert félek a fogóktól, a csigától, a heréimet rugdosó csizmaoroktól, nem azért, mert füleimet zavarná saját csontjaim ropogása, csupán azért, mert mihamar végezni szeretnék. Kényszer nélkül, tortúra nélkül vallok, én, Körmöci Gábor, egykoron deák, utóbb vitéz Egerben, Horváth Ferenc, Mágocsy Gáspár és Forgách Simon kapitányok alatt, végül Isten katonája a fekete ember szent seregében.

Deákként keveredtem Egerbe, még az 1562. esztendőben, tíz évvel a nevezetes ostrom után mint Horváth Ferenc uram írnoka, aki ugyanakkor érkezett, hogy átvegye a kapitányságot Zolthay uramtól. Horváth Ferenc azonban szoknyás asszony volt, nem férfi, így a várat Verancsics püspök, a pápa és a bécsi császár ölebe irányította, szintén szoknyában, de férfira valló eréllyel, azt meg kell hagyni. Horváth egy év múlva el is iszkolt valahová, de én nem követtem. Öröm volt számomra, mikor Verancsics is elment Egerből, s magával vitte a pokol összes kénkövének legalább a felét meg a büzlő ülepű ördögfiaknak egy egész hadseregét, úgyhogy újra szívható lett a levegő a városban. Írja csak, írja, ahogy mondom! Írnám én is, de

a sok csata folytán, amit a hitért és az országért vívtam, a két kezemen összesen nincs öt egész ujj, hogy a fenében tartanám a pennát?

Verancsics elmentével jött az új kapitány, Mágocsy Gáspár, igazi parancsnok, kiváló ember, nem is pápista. Ő hamar megelégtelt, hogy mint rendesen, azaz mindenfelé az országban, úgy Egerben se kapott senki zsoldot, meg aztán ott voltunk mi is, akiknek nem is járt volna, s attól fogva lecsapkodtunk a törökre, meg a vásárokra. Még nem volt béke, az a nyomorult, az a Lucifer fattya ott Bécsben, az a redves seggű Miksa csak négy év múlva paktált le a kontyossal, hogy a lepra telepedett volna rája tüstént! 67-ben aztán Forgách Simon lett a kapitány, a jó Mágocsyt kitúrta a pápista meg a kontyos közösen, hisz mind a kettő Sátánt szolgálja híven, s nyaldossa a valagát, mikor csak teheti! Hanem Forgách Simonnal se jártak jobban, mondhatom, nem, nem volt ő se jobb nekik, az Orrotlan. Tudják tán, hogy Losonczy mellett volt Temesvárnál, fogságba esett és levágták az orrát, ezért neveztük Orrotlannak a háta mögött. Vágtunk is akkoriban, az ő vezetésével, mi is sokat, sok nagy, rút, takonytól undok török orrokat, de jól esett, de jól!

Ha tudni akarják, én is Szőcs Gergely legénye voltam! Azé, aki Budára ment, hogy azt a Deli Hasszánt Egerbe hozza. El is hozta, én magam cibáltam a szakállánál fogva, Rákóczi Zsigmond, az ifjú vitézek hadnagya a fülét fogta, Bari István meg a lába közé markolt, úgy vonszoltuk a lovak közt! Meg is vertük később, ahogy kell, s tán agyon is verjük, ha nem hoz szép summát, tízezer aranyat a konyhára! Azóta utálok a jászberényieket, pedig négyszáz arany ütötte a markom, de minek adtak a pogánynak, egy pogányért pénzt? Az is valami, hogy ott van mellettük a hatvani bég? Ki az a hatvani bég? Az emberei közül csak én magam levágtam vagy húszat! Egyet se ért az a húsz!

De minek beszéljek erről? Beszélek inkább arról, hogy 68 után is folytattuk a harcot, mert mi nem vagyunk afféle Róma-buzi majmok, akik lefeksznek a pogánnyal, csak hogy nyugtuk legyen. Mi harcoltunk tovább, vásárokat raboltunk ki, törököket váltságért, irtottuk őket, ahol értük! Forgách uram három forintot fizetett a parasztnak, ha hoztak egy török fejet, de még cigányoknak is kifizette a három rénusi aranyat, ki az, szavatartó ember volt az!

Aztán a mi urunk 1569. évében eljött hozzánk Egerbe az üzenet, Dávid Ferenc szavának igazságával, hogy jövőre itt az ezeréves birodalom, mert eljő a Messiás, és Karácsony György már gyűjti a sereget Debrecen alatt! De Hellowoeus Bálint, az a pápista bérenc prédikátorunk kikelt ez ellen a kinyilatkoztatás ellen, Karácsony Györgyöt pedig csalónak szidalmazta. Akkor én Bari Istvánnal ellovagoltam Egerből, s bár csak néhányan követtek, nem bánom, hogy így tettek. Ha a vitéz egriek mind jöttek volna, most nem állanék itt! Kár, hogy Forgách Simon kapitány nem hajlott hozzánk, de késő bánat, eb gondolat.

Írjad, nyomorult szolga, írjad, hogy nem bántam meg semmit! S írjad, hogy hiszek ma is Karácsony Györgyben, aki szent ember volt, de a pápisták félrevezették, megrontották. Írjad, kutya, hogy egyetlen bűne volt csupán, mégpedig az, hogy letétette velünk a fegyvert, hogy pusztá kézzel hajtott Balaszentmiklós alá! Azért csak, mert a pápista varázslók álmodtattak rá, amiben ő hitt, mert azt gondolta, az Úrtól való, s hitte, hogy az Úr Angyala lángoló pallossal nyitja majd meg a kapukat előttünk, és mi csak kaszaboljuk meztelen karunkkal a rút, ocsmány férgeket, az átkozottakat, a török hordát! Meg sem állunk Bécsig, hogy végezzünk Róma seggnyalóival is, és eljő az ezeréves birodalom!

És most hozzátok a karót, üssétek belém bátran, nem fogok védekezni. De nehogy a szívem felé üssétek, mert szeretnék még vagy egy napig átkozni és szidalmazni benneteket meg a fajtátokat onnan a magasból, hogy jól halljátok, s hallja egész Debrecen, a riherongy asszonyaitok, a gyáva kölykeitek meg a kurválkodó lányaitok!”

A könyvárus felemelte a fejét, szemében könnyek csillogtak. Hálásan tekintett loncsos-bozontos üzletfelére, bólogatott folyamatosan, végezetül az értékénél jóval magasabb áron megvásárolta az egész kupacot, ami előtte hevert kiterítve, mint halott a ravatalon. Az eladó boldogan vigyorgott, mikor megszámlálta a csengő-bongó pénzürméket, és önként segített a szekérre rakni mindazt, amit eladott.

A lovacska nagyot rántott a szekéren, s a könyvárus nekivágott a Szentháromság utcának, majd nehézkes kanyarok után Vásárhely felé fordult, s onnan tovább, keresztül-kasul Magyarországon. Köpenye alatt, a szíve fölött, zsebének belsejében ott lapult az irat, Körmöci Gábor vallomása.

Hónapok múltán, verőfényes őszi időben Habsburg-Magyarország nyugati végeihez érkezett, s az egyik városban, maga sem tudta később, melyikben, a vásáron ponyvára rakta választékát. Szépen fogytak egynémely könyvei, egyik-másik iratát is el tudta adni, erszényében gyarapodott a nemesfém. Estefelé azonban poroszlók érkeztek hozzá, s felszólították, mutassa az áruját az utolsó betűig, el ne merjen titkolni valamit! A könyvárus a kezeit tördelte, szabadkozott egyre, de nem ellenkezett, mikor a hivatalnokok egy pap kíséretében átvizsgálták könyveit és iratait, csak ott toporgott körülöttük, aggodalmas arccal. Ám azok nem rongáltak meg semmit, mindent a legnagyobb rendben találtak, s már álltak volna odébb, mikor valamelyik túlbuzgó fogdmegnek eszébe ötlött, hogy mi lenne, ha megmotoznák a könyvárust, hátha köpönyege alatt rejtegeti a tiltott nyomtatványokat. Így került elő Körmöci Gábor vallomása, s így került tömlöcbe a könyvárus.

Mikor vallatói és bírái afelől kérdezősködtek, vajon miért hordta a szíve fölött azt az eretnek irományt, ő mélyen hallgatott. Csak mikor spiont löktek mellé a börtön rothadó szalmájára, csak akkor derült ki, mi vezette az ártalmatlan kis embert. A spion könnyedén a bizalmába férközött, s neki könnyek közt elárulta a könyvárus, hogy Körmöci Gábor a testvérbátyja.

Három nap múlva, mint eretneket, Ausztriába küldték, az inkvizíció elé. Ott nyoma veszett, és soha többé nem került elő.

A kimondhatatlan nyomorúság

„Ember kegyetlensége velem határos”
(XVIII. századi bujdosóének)

1717. szeptember 20., Marseille

Soha nem tudta megszokni. Évszázadokkal felérő, végeláthatatlanul, alig érzékelhetően morzsolódó esztendők alatt sem volt képes elfogadni, hogy itt más színe van a földnek, más fajta ökrök húzzák az igát, mások az utak szélére térdeplő növények, más a levegő íze, másként tűz a Nap az ember tarkójára, és a tenger párája nem is emlékeztet a Balaton kipárolgásaira. Otthon, Berényben, a tó nádasokkal ékes, mocsaras partján, ha lement a vízhez, ruganyos náddal, ruhába akaszzkodó iszalaggal, késpenge élességű kákával kellett megküzdenie, iszap-pal, sárral viaskodnia, hogy jutalmul elébe táruljon a szelíd víztükör. Itt kopár és sziklás a part, vagy arra, följebb térdig érő, süppedős homokkal borított; és nyugodt, csendes időben is olyan hullámok rohannak dübörögve a szárazföld felé, amilyenek a Balatonon még vihar idején sem támadnak soha. A nevét sem tudják kiejteni ezen a földön, komorodott el még jobban: Benedek Pálról Paul Benedictre keresztelték át, Isten tudja, milyen titokzatos módok, ördögi praktikák által formálva jogalapot ehhez a pokoli gyalázathoz. Ez még hagyján, mérgesedett meg egyszerre Benedek Pál, s akkor a szél is mintha erősebben csípte volna az útjába akadókat, elvégre a legszemérmetlenebb, legalpáríbb tisztelenség ennél sokkalta nagyobb ormótlanságra utal! Utóvégre nem más, mint maga a Nagyságos Fejedelem az, akit nem tisztelnek meg a saját, az igazi nevével! Helyette Ragotskinak, legjobb esetben Rakoczynak mondják-írják; a jó Bercsényi grófot meg orcátlanul Bercsiniként emlegetik, s közben folyvást panaszkodnak selypegve-raccsolva, hogy milyen lehetetlen neveik vannak maguknak, magyaroknak, ráadásul milyen barbár hangzású, istentől elrugaszkodott ázsiai nyelven beszélnek, majd kitörik a nyelvünk, ha igazodni próbálunk hozzá! Keserűt köpött. Itt minden más, mint otthon, ám egy fikarcnyit sem jobb. Párizstól sem volt úgy elragadtatva, mint Kelemen. Passyt egyenesen gyűlölte, Gorbois-t nemkülönben. Az egész nyafogó, álságos országtól borsódzott a háta.

– Hazamennék – suttogetta bele a tenger felől érkező, langyos szélbe. – Nem jó itt nekem. Hazamennék, ha tehetném, haza.

Ha van még hová, tette hozzá gondolatban. Hat esztendő alatt elsorvadhatott, elformátlanodhatott minden odahaza, talán rá sem ismerne az otthonára, ha látná. Előző nap Kelemen azt mondta, hogy most végre majd hazajutnak, néhány hónap csupán, és otthon lesznek, mert háború tört ki, jó háború, kedvező háború. Azt is mondta, a spanyolok és a törökök együtt elég erősek, hogy egy kirobbanó magyarországi felkelés segítségével legyőzzék Ausztriát, hogy a Habsburgok ördögi hatalmát letörjék. Kelemen bizakodik, tehát bizakodik a Fejedelem is, vélte Benedek Pál a tenger partján, arcát a tengeri szellőben fürdetve.

– Törökország – sóhajtott. – Holnap vagy holnapután indulunk. Hajóval, amin rosszul lesznek. Törökország. S utána, onnan, talán...

Miért is nem tartott Rádayval, miért utasította el az amnesziát? Vagy miért is nem ment haza a Nemes Ifjak Társaságával? Nem tartozott ugyan közéjük, de hazavitték volna, valahol nevelői állást is szereztek volna neki, élhetne otthon, ismerős szagok, növények, színek, hangok, szavak, gondolatok között, ismerős, megfogalmazható, kezelhető nyomorúságok

közepette. Ehelyett maradt Lengyelországban, ment Hollandiába, Angliába, idejött francia földre, s most megy a szultán birodalmába – a szultánhoz, aki ellen a dédapja, a nagyapja, az apja még fegyverrel harcolt. Miért nem ment haza, amikor még lehetett? Vagy miért nem pakolja össze most azt a kevéske ingóságát, ami fölött rendelkezik, s miért nem indul útjára: bujdosni ugyan, de otthon bujdosni, a tóparti nádasokban, például, halat és madártojásokat enni, nádkunyhóban hálni, ladikon imbolyogva pákászni békésen? De tudta jól, hogy már réges-régen feltette magának a döntő kérdést, quid faciendum? És válaszolt is rá nyomban: maradt a Fejedelem környezetében, utolsó embernek, külső, megtúrt embernek, szolgák közt a legszolgábbnak, maradt, marad, ameddig kell, mindvégig. Maradt, miként Kelemen.

– Kelemen – mondta ki a nevet hangosan, mert jólesett kimondania. Kelemen szép és okos, szögezte le magában rögtön. Ő, Benedek Pál azonban nem szép, nem is annyira okos, jóllehet valamelyest tanult, fölöttébb szorgalmas, kétségbevonhatatlanul megbízható, halk szavú, szavatartó és mindemellett szerény ember; egyesek szerint ugyan kissé megnehezíti a vele való életet, hogy mindig riadt, mint egy zsákmányállat, mintha minden pillanatban valami katasztrófát várna, attól rettegne. Ám legyen, nem vitatkozik. Ő ilyen. Legyen ilyen. Ha ilyennek látják, hát miért akarna mássá válni? Talán éppen ezért beszélget vele Kelemen olyan gyakran. Még Bonnacnéről is mesél, Bonnac márki feleségéről, aki olyan sokat foglalkozik Kelemennel, könyvekkel is ő látja el; az utóbbi időben pedig egyre többet emlegeti a Lengyelföldön éldegélő Kőszeghy Zsuzsit, Bercsényi gróf nevelt lányát, azt a kis, búbajos békát – ám soha nem kérdezi, hogy neki mi a véleménye arról, amit hall, hogy ő mit gondol minderről, soha. Jó. Legyen! Ha így, hát így. Benedek Pál tudomásul veszi, hogy Kelemen beavatja őt a titkaiba, viszont nem kér a megítéléséből, és nem kérdezi sosem, hogy ő ugyan mit érez magányos éjszakákon, min szokott gondolkodni, ha egyedül van (s általában egyedül van); amit kérdez tőle, majdnem mindig politika, amit mesél, felerészben szintén az, fele részben magánügy, s egy kicsit talán fecsegés. No de jó így is, összegezte gondolatait Benedek Pál, rövid önvizsgálat után. Neki jó így is.

– Törökországba, holnap. És onnét?

1717. október 9., az Égei-tengeren

Sokadszorra hajolt át a hajó mellvédjén, sajgó torokkal öklendezett. Már semmi nem maradt a gyomrában, amit kiadhatott volna magából. Erőlködött, homlokát kiverte a hideg verejték, aztán, amilyen hirtelen jött, olyan váratlanul el is csendesedett a roham. Tizenkilencedik napja volt állandó társa és elfoglaltsága itt, a tengeren, tizenkilencedik nyavalyás napja nem hagyta békén ez az aljas, alattomos betegség!

Kelemen reggel arról beszélt, holnap kikötnek Gallipoliban, addig kell még kitartania. Hogy ez eszébe ötlött, hátralépett, hátat fordított a víznek, a mellvédnek dőlve lassacskán a sarkaira ereszkedett, verejtékező homlokát a térdére hajtotta. Maga sem értette, miért, hogyan, de eszébe jutott az a férfi, akivel tíz éve beszélt egy borgőzös éjjelen, akit néhány óra múltán, hajnalban Vak Bottyán kivégeztetett. Átadta magát az emlékeknek. Felidézte a halálra ítélt arcát, s azt a Lucanus-sort, amit fáradhatatlanul idézgetett, Uter justior induit arma? Melyik fog igazságosabban fegyvert? Vajon melyik, kérdezte magától Benedek Pál. A császár a hatalomért harcolt, a császár követői a császár hatalmáért és, persze, a maguk boldogulásáért. De miért küzdött a Fejedelem? Miért Bercsényi? Mi okból állt a felkelés mellé Kelemen családja? Vagy miért ragadott fegyvert ő, a Balaton-parti Berény szülötte, Benedek Pál? Cum Deo pro Patria et Libertate. Ilyen egyszerű lenne? Ilyen végtelenül egyszerű? És Károlyi? Hol ezt vallotta, hol a Habsburg-legitimitást? Hányszor változik egy ember véleménye egy élet folyamán? Kelemené egyetlen egyszer sem: Kelemen a megtestesült hűség. A Fejedelem is

hasonlóképpen: mióta tudja a küldetését, rendíthetetlen. És ő, mi a helyzet vele, azzal a bizonyos Benedek Pállal, aki minden valószínűség szerint itt guggol egy hajón, Törökország felé a nyílt tengeren, tengeribetegségtől elgyöttrőve? Pro Patria? Pro Libertate? Talán. De ezért semmiképpen, ezért a gyötrelmes hajóútért, sem a hat éve tartó ámokfutásért, sem a bizonytalan jövőért Törökországban. Ezekért nem. Könnyebb tehát megmondani, hogy valamit miért nem teszünk, mint megállapítani ugyanazon cselekedetünk okát? Ezek szerint könnyebb. Ekkor újabb roham kerítette hatalmába, fel kellett ugrania. Megperdült, áthajolt a mellvéden, öklendezett, szájába epe tódult.

1717. október 10., Gallipoli

Benedek Pál egy napfényes őszi délelőttön Mikes Kelemen oldalán lépett partra a Török Birodalomban, az egykori Gallipoliban, amit a törökök Gelibolu névvel illettek évszázadok óta. A Fejedelem még a hajón maradt, ők ketten azonban szívesebben éreztek szilárd talajt a talpuk alatt.

- Mi jó a földön járni! – jegyezte meg Mikes szélesen mosolyogva.
- A gyomrom máris lecsillapodék – felelte hasonló derűvel Benedek Pál. – Azt hittem, minden belső részem kiadom magamból a hajón! Iszonyatos kín volt, Kelemen, elhiheted.
- Én sem örvendeztem valami nagyon ezen a bárkán – hagyta rá Mikes. – Olyan nagy habok között fordult egyik oldaláról a másikára, mint az erdélyi nagy hegyek! Az én gyomrom is olyan nyavalyában volt vagy első két nap, mint a részeg emberé, aki a bort meg nem emésztheti. Utána meg farkasétvágygal faltam!
- Én mindvégig bódult fejjel, felkavart gyomorral támolyogtam a tengeren, Kelemen – búsult neki Benedek Pál, majd, ahogy körbetekintett és újra megállapította, hogy megszabadult a hullámok dühétől s a véget nem érő hánykolódástól, ismét jókedvre derülve felkurjantott:
- De ennek aztán vége! Újra a jó anyaföldön járunk, és ha Isten segít, meg se állunk hazáig!

1717. október 28., Drinápoly mellett

A kajmakán embereinek oszlopa, kétszáz délceg lovas katona verte fel az országút porát. A Fejedelem és kíséretének tiszteletére lovagoltak ki az egykori császárváros falai közül, majd odaérkezvén az utazókhöz, megfékezték paripáik rohanását, lábaikat átvették a magas, gyöngyökkel kirakott nyeregkapákon, lehuppantak a díszes, aranyfonállal kivarrt nyergekből, s mélyen hajlongtak a Nagyságos Fejedelem és szerény kísérete: magyar bujdosók előtt. Ezt követően egészen a város alá kísérték őket, ahol sátrakban lakomát tálaltak elébük. A bujdosók mohón habzsolni kezdtek volna, de alighogy nekiláttak az egyik tálnak, már el is ragadták előlük a szolgák, hogy másikat toljanak a helyébe. Így aztán éppenséggel sokféle ingyencséget kóstoltak, de kóstolásnál többre nemigen jutottak, szomjukat pedig semmivel le nem csillapíthatták.

- Úgy jártunk, mint Tantalus a teli káddal – morogta Mikes, mikor felcihelődtek az üres asztalok mellől, hogy odébbálljanak, be a kapun át Drinápolyba.
- Olyasféléképpen – bólogatott Benedek Pál. – Legközelebb, ha a pogányok vendégül látnak, jobban tesszük, ha előtte belakmározunk a magunkéból.

1718. január 5., Drinápoly

A vezír és a kajmakán tegnap elvitte a Fejedelmet a szultán elé, írta Benedek Pál, aztán ideges mozdulattal összegyűrte a papírt, és a sarokba hajította. Koppant a galacsin a kövön, repült utána a penna.

– Nem megy nekem ez írás – kesergett Benedek Pál. – Hiába próbálok olyanná válni, mint Kelemen, hiába akarnék én is kiutat és vigaszt találni, rajtam nem könyörült meg az Isten. Asinus ad lyram.

Fejét csüggedten a karjaira hajtotta, a könnyeivel küszködött. Tudta, hogy a Fejedelem is az írásba menekül, hallotta, látta, hogy már Franciaországban azt tette; tudta, hogy máig gyakorta görnyed árkusok fölött; és Kelemen is hosszú estéken keresztül körmöl, a gyertyafény halvány derengésbe vonja marhahólyaggal fedett ablakát. Ő, Benedek Pál, velük szemben csak lógatja az orrát állandóan, megnyúlt ábrázattal sajnálja és emésztí magát, miközben rája valami belülről szüntelen – a honvágy, a megszokhatatlan, elfogadhatatlan környezet vigasztalansága? –, s a reményei, vágyai, ábrándjai eközben lassú, keserves kínhalált halnak. A Fejedelmet nem irigyelhette, amiért képes felülemelkedni a súlyos gondokon, amiért képes kiírni magából a fájdalmat, a kétségbeesést; őt, mint mindig, most is csak csodálni tudta, áhítattal, némán. Helyette Kelemen irigyelte, amiért éppen úgy, mint a Fejedelem, képes elfoglalni magát a papírral és a kihelyezett lúdtollal, amiért csodaszép, lélekmelengető menedéket, valóságos, felszentelt templomot bír építeni a bánatából. Azáltal, hogy leírja, fondorlatos módon emlékké alakítja a történeteket, s akár jók, akár rosszak voltak, lejegyezve mindannyian emlékekké válnak.

Benedek Pál ugyanakkor vágott Kelemen társaságára, naphosszat epekedett utána.

1718. július 23., Drinápoly

– Mindennek végérvényesen vége vagyon – jelentette ki a nyitott ablakon keresztül az egész világnak a sírással küszködő Benedek Pál. – Sose látom én már a Balatont!

A szobájában állt, egy apró, minden napszakban sötét odúban, Drinápoly városában. Kelemen néhány perce távozott tőle, francia illatszere még ott lebegett a helyiségben. Csak annyit közölt, hogy megkötötték a békét Pozsarevácon, a két császár kiegyezett. Mielőtt távozott, még megismételte azt a mondatot, amit az utóbbi hetekben oly sokszor mondogatott:

– Hadakozásra hívtak ide, de békességre jöttünk.

Azért még, az ajtóból visszafordulva, hozzátette:

– El kell menjünk innen nemsokára. A szultán ugyan megtagadta, hogy kiadjon bennünket, s kinyilatkoztatá, hogy a hajunk szála sem görbülhet meg, mert az ő fényességes személyének védelmét élvezzük, ám abba beleegyezett, hogy Magyarország határaitól a lehető legnagyobb távolságra rendezze be végleges szállásunkat. Ázsiában, ha lehetséges. Nem fog talán bennünket ily csúffá tenni, de azért jobb, ha útra készen állasz, Pál.

– Igen – nyögte Benedek Pál a könnyeivel küszködve. – Úgy lesz, Kelemen. Úgy lesz.

1718. november vége, Jenikő

– A bujdosásban is bujdosnunk kell – ismételte Benedek Pál Kelemen szavait lázasan, zaklatott álmából riadva.

– Ne beszélj, Pál – csitította az ágya szélén ücsörgő Zay Zsigmond, aki az apródkodást még Mikessel együtt kezdte a Fejedelem udvarában. – Csitul a lázad valahára, ne kísértsd az Istent fölösleges beszéddel, erőlködéssel! Mindjárt itt lesz Láng doktor, kevert néked valami gyógyító port.

– Holnap meg tán Radulovics páter jöhet – lehelte Benedek. – Megdöglök, Zsiga, itt döglök meg ebben a rohadt országban, ebben a koszfészekben!

Zay Zsigmond aggódón barátja homlokára tette a kezét, s éppen vigasztaló szóra nyitotta volna a száját, amikor nyílt az ajtó, s egy karcsú, fiatal lány suhant be rajta.

– Ki volna az? – kérdezte a beteg, felkönyökölve ágyában.

– Zsuzsi, Kőszeghy Zsuzsi! – kiáltott fel meglepetésében Zay Zsigmond. – Csak nem Bercsényi uram is itt vagy?

– Ő még Konstantinápolyban maradt – válaszolt halk hangon a lány. – Győzködi az orosz cár követét, hogy Lengyelország királya csak a mi urunk, a Méltóságos Fejedelem lehet. Győzködi, győzködi, a követ meg nagyokat hallgat. De veled mi történt, Pál? – lépett oda az ágyhoz. – Láng doktor úr azt mondja, ráz a hideg.

– Menten kevésbé, hogy itt vagy – próbált csalafinta kifejezést erőltetni az arcára Benedek Pál, s visszahanyatlott párnái közé.

– Maradok is melletted – jelentette ki Zsuzsi határozott hangon. – Zsiga, eredj és sürgesd meg a doktort, alighanem Kelemen tartja fel, siettesd őt is!

– Alighogy itt vagy, máris ugráltatsz, Zsuzsi – morgott Zay Zsigmond, majd, őszinteségétől megrémülve, elvörösödve kiáltotta:

– Megyek!

Benedek Pál közben az ágyánál álldogáló lányt figyelte. Termetre szép, gondolta, noha az arcáról ugyanez nem mondható el – olyan az, mint régen volt: csúnyácska, mégis ellenállhatatlanul bájos. Milyen jól esik nézni!

– Kedves tőled, hogy meglátogattál, Zsuzsi – szólt.

– Beteg vagy, természetes, hogy látni akartalak – felelt a lány szelíden, majd, mintegy észbe kapva, sietősen hozzátette. – Ha egészséges volnál, még hamarabb találkozunk!

– A gróf úr is csatlakozik hozzánk? – érdeklődött a beteg.

– Igen – bólintott Zsuzsi. – Mindannyian elhagytuk a jó Lengyelországot. László úr már a francia hadseregben harcol, a gróf úr és Csáky uram pedig úgy vélekedének, ők ott úgysem kellenek, de itt még hasznukat veheti a Fejedelem.

– Csak itt? – ütközött meg Benedek Pál. – És otthon? Ha majd...?

– Nem lesz olyan, Pál – búgta Zsuzsi gyöngéden.

– Nekünk nem – helyesbítette saját magát. – Ha lesz otthonunk, itt lesz, nem másutt.

– És a cári követ? – akadékoskodott tovább makacsul az ágyban fekvő izgatottan. – És a lengyel korona?

– Csak beszélnek róla, hinni már nem hisz benne senki – mondta ki félreérthetetlen természetességgel a lány. – No! Megjött a doktor és Kelemen! Segíték, megigazítom a párnád, hogy meg tudd inni az orvosságot!

1719. május 25, Jenikő

Benedek Pál, azt követően, hogy valamiféle alattomos, erős lázzal járó betegség csaknem megölte, még komorabb és még magának valóbb lett, mint volt annak előtte. Láttá ezt minden bujdosó magyar, s ha csak tehették, kerültek savanyú ábrázatát.

A földrengés napján is magányosan sétálgatott a Jenikő környéki lankás dombokon, nézelődött Konstantinápoly irányába, tekintgetett a tenger felé. Kelemen bezzeg nem egyedül csatangol, de a francia követnéhez járkal folyton, a szép Madame Bonnachoz, gondolta. Ott lehet most is.

– Viszont ilyenkor legalább szót válthatok Zsuzsival – az utóbbi időben szokásává vált, hogy fennhangon beszélgetett magában. – Ha Kelemen köztünk van, Zsuzsi úgyis inkább vele társalog. Igaza van, én is jobban szeretem Kelemen társaságát, mint a sajátomat. Még Zay Zsiga is jobban szórakoztat, mint én magamat, sőt, a pojáca Sibrik is, az udvarmester, vagy Bercsényi grófné a nyavalygásával és előkelősködésével. Mintha nem csak egy kis lengyel cselédlány lenne! Bár én meg csak egy magyar paraszt vagyok, semmi több, az is igaz.

Akkor megmozdult a föld, de olyan erővel, hogy Benedek Pál alól kiszaladtak a lábai, s ő maga gurult, gurult feltartóztathatatlanul, egészen a domb aljáig. Ott ijedten meglapult, míg el nem csendesedett a földindulás, s még azután is egy keveset. Végül rászánta magát, hogy elszakad az anyaföldről. Nagy nehézségek közepette feltápáskodott, s elindult vissza, Jenikőbe. Nyugalomban és biztonságban botorkált a szállásáig, ennek ellenére mindvégig úgy érezte, a lábai sippadoznak befelé a fellazult talajba. Egészen elfehéredett, mire *hazaért*.

1719. október közepe tájékán, Jenikő

– Bárcsak sose hagytuk volna el Franciaországot! Az legalább művelt állama a kereszténységnek, míg itt ostoba pogányok közt kínlódunk – Mikes a bujdosók egyik házának udvarán állt, az eget fürkészte, amelyen két kiterjesztett szárnyú sas körözött méltóságteljesen.

– Ott is csak olyan idegenek volnánk, mint itt – vélekedett Benedek Pál.

– Téged emészt leginkább a honvágy, úgy látom – jegyezte meg Zay Zsigmond. – Te még a franciák között is magyar gúnyában járkáltál, mi meg azóta se bírjuk elhagyni a francia köntöst.

– Emészt az valamennyiünket – vetette ellene Mikes. – Csakhogy Franciaország mégiscsak Európa, Jenikő meg, ha Európa is a térképek szerint, valójában távolabb áll tőlünk, mint a beláthatatlan, nagy orosz síkság! A Fejedelem jól teszi, hogy mindent megmozgat Franciaországba történő visszatérésünk érdekében. Ha a mi akaratunkon állna, ma indulhatnánk is, de csak az akarat áll mirajtunk, a tehetség pedig másokon. A francia udvar se nem tiltja, se nem javallja az oda való menetelünket világosan, ergo nem akarja a menetelünket igazán. Inimicus homo hoc fecit, akik itt mi ellenünk vannak, ott is azok gátolják meg utunkat. Pedig Orléans herceg, ki most Franciaországot irányítja, mindenkor nagy barátságot mutatott a mi urunkhoz, az anyja pedig, aki is egy házból való a mi fejedelemasszonyunkkal, úgy szerette, mint a fiát. De a fejedelmek közt lévő barátság olyan, mint a nádszál, ha jól vagyon dolgoz, mind az

atyafiság, mind a barátság fennvagyon, ha pedig rosszul vagyon és reájuk szorulsz, csak azt mondják: nescio vos.

– Így áll a helyzet most velünk – vette át a szót Zay Zsigmond. – Mivelhogy Orléans herceg egyetlen levelünkre nem felelt.

– Miért vágytok akkor közibük? – kérdezte kötekedően Benedek Pál. – Ilyen jellem nélkül való, alja emberek közé?

Erre azonban mit sem tudott felelni a másik kettő, csak nézelődtek maguk köré némán, s cipőjük orrával az udvar köveit rugdosták lagymatagon.

1720. március vége, Jenikő

Rodostó – suhant végig a bujdosók agyán; Rodostó lesz a bujdosás következő, talán végső állomása.

Rodostó, izlelgette a város nevét Benedek Pál órákig, napokig, éjszakákon által.

– Ostorod – mondta Bercsényi, amikor meghallotta ezt a szót. – Rodostó, ostorod – és egyszerre harsányan felkacagott, majd ugyanolyan hirtelen abba is hagyta a hangoskodást, öklével a levegőbe csapott, kiköpött, és mérgesen elvonult.

– Szép házakat kapunk majd, egy egész utcát – sorolta Zsuzsi, Benedek Pál felé fordulva.

– Egy egész utcát – ismételte Benedek Pál. – Az lesz az otthonunk, ugye?

– Ha elfogadjuk, igen – válaszolta Kőszeghy Zsuzsi. – Ez a sorsunk, ezt szabta ki nekünk az Isten.

– Milyen messze kerülünk Konstantinápolytól? – érdeklődött Benedek Pál a lány arcát fürkészve.

– Úgy hallottam, kétnapi lovaglásra – vélekedett Zsuzsi. – Se túl messze, se túlságosan közel nem leszünk. Megmarad a káposzta is, és mégis jól lakik a kecske.

– Te ilyen könnyedén beletörödsz abba – ámult el sokadik alkalommal Benedek Pál –, hogy sohasem látod viszont a gyönyörűséges Magyarországot?

– Tehetek-e vajon mást? – dacolt a lány. – Van-e vajon más választásom? Ez a sorsom, Pál. Atyám Bercsényi urat szolgálta hűséggel, s midőn háromesztendős koromban elhunyt, árván maradtam, de a sors úgy intézkedett, hogy Bercsényi gróf neveljen fel, tisztességben, becsületben. Én pedig elfogadok minden csapást, amelyet a grófra mér az Úr kifürkészhetetlen akaratára.

Benedek Pál e szavak hallatán megadóan a mellére ejtette a fejét, s úgy mondta:

– Bölcs vagy, Zsuzsi, bölcsőbb nálamnál...

1720. április 25., Rodostó

Az ötvenkétevezős gálya még ott sejlett-derengett a parton, a tengeri betegségből fokozatosan erőre kapó Benedek Pál tisztán kivehette sötét tömegét szobájának ablakából. Hát, mégis Rodostóba kerültünk, gondolta. Mégsem az utóbbi pár napban elterjedt hírek megfelelően Nikodémiába, mint hajdan Thököly.

Rodostó – Ostorod, mindenkinek tetszett, amikor tegnap a kissé ittas Bercsényi ismételte, miközben kipakoltak a gálya bendőjéből, s ő ténferegve, kóvályogva segédkezett a többieknek!

– Én ugyan már Jenikőben hallám, igaz, véletlenül – motyogta Benedek Pál az ablakban, s közben le nem vette a szemét a gálya fantomjáról. – Ezért nem tudtam olyan nagyon nevetni tegnap. Sebjaj, úgyis azt hitte mindenki, megint a betegség és a hányinger kínoz. Kínzott az is, úgy igaz, nem tévedtek nagyot. De már jól vagyok. Látom a várost, s amíg sütött a Nap, meg tudtam volt különböztetni a török, a görög, a zsidó építményeket, meg az olyanokat, mint a mieink, vagyis az örmény házakat.

Kopogtatást hallott a háta mögül, félbeszakította tudálékos monológját, megfordult, kiszólt, hogy szabad. Kelemen lépett be.

– Elrendeződöttél? – érdeklődött.

– Ahogy tőlem tellett – bólintott Benedek Pál, majd pontosította szavait: – Megkísérletem.

– Pápai Gáspár mesélé az imént – kezdte Mikes Kelemen –, hogy az örmények a kádihoz mentek tegnap, panaszkodni, hogy a magyarok olyan vad népek, hogy fényes nappal erőszakot tesznek az asszonyokon, mire Gáspár azt felelé: Kádi, az örmények ne féltsék a feleségeiket a magyaroktól, mert semmi bántások nem leszen, de ha az ő tyúkjok a mi kakasainkhoz jönnek, akkor semmiről nem felelek! Jót nevettünk ezen, gondoltam, téged is megvidámít, Pál.

– Kópé ez a Pápai – mosolyodott el a másik udvariasan. – Hanem az örmények ennyire nem szívesen látnak bennünket?

– Hálaadással tartozunk Istennek – komolyodott el Mikes –, mert sokkal tágasabban vagyunk itt, mint abban a nyomorult Jenikőben. Mint leszünk, hogy leszünk ezután, azt hagyjuk az Isten akaratára: ő hozott bennünket ide, ő is viseli a gondunkat. A város szélén lakunk, ez is jó dolog, egyet lépünk, már a mezőn vagyunk. Törődjünk-e azzal, hogy mit gondolnak az örmények?

– Igazad van, Kelemen – hagyta rá Benedek Pál. – Ha te nem eresztetd búnak a fejedet, én erőt merítek a te erődből, s én is megpróbálok vigasztalódni általa.

Aztán még megtoldotta szavait ezekkel:

– Messze kerültünk Konstantinápolytól, ezt nyilván sajnálod.

– Bonnacné miatt gondolod? – mosolygott Mikes. – Nem tagadom, szerettem eljárni a házába, beszélgetni vele és a követtel. Művelt emberek, jó emberek. De itt is lehet élni, ahogy máshol. Mindenütt meg lehet szokni. A gályán idefelé, találtam két magyar rabot, akik húsz esztendőől fogvást vannak a gályán. Kérdeztem tőlük, hogy nem lehet-e olyan módot találni, hogy megszabadulhassanak? Csak azt felelék erre: Miért mennénk mi már Magyarországra? Feleségünk, gyermekünk talán már megholtanak, ott is mivel élnénk? Itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot. Ezt beszélék nekem azok a gályarabok. Mi ugyan a bujdosásban is bujdosni kényszerülünk, az Isten fizesse ezt meg annak, aki az oka, de megvagyunk, jobban is, mint azok! Próbáljunk megbékélni a sorsunkkal.

– Ezt mondta Zsuzsi is, még Jenikőben – horgasztotta le a fejét Benedek Pál.

Szavaira Mikes Kelemen így felelt:

– Látod, látod. Zsuzsi okos leány, jó leány, hallgass rá, Pál, hallgass rá!

1720 nyarától 1722 nyaráig, Rodostó

A bujdosók, köztük Benedek Pál, napról napra, hétről hétre beleszoktak a rodostói életbe. A Fejedelem szigorú rendet tartott a magyarok huszonnégy házában, hat órakor kelt, dobszóra, közvetlenül ezután misét hallgatott, utána kávéit ivott az ebédlőházban és dohányt szítt, nyolc órakor újra misét hallgatott, azután visszavonult. Az ebédet pontban délben tálalták elé, abban a harangszó nélküli, pogány délidőben – ahogyan Mikes tréfásan mondogatta –, ilyenkor tettek törvényt a tyúkokra. Ebéd után a Fejedelem ismét visszavonult, hogy fél háromkor újra a kápolnába menjen, ahol háromig imádkozott. Öt órakor ezt megismételte, azután fél hétkor újra asztalhoz ült, s a vacsora eltartott nyolcig is, beszélgetés, évdés közepette. A Fejedelem rendje, persze, meghatározta a többiek rendjét is. Puritán, egyhangú életet éltek.

Benedek Pál egyetlen öröme az volt, hogy néhanapján, Kelemen jóvoltából Bercsényiékhez mehetett ebédre vagy vacsorára. Az asztalnál, az étkezés szüneteiben általában az európai kedvezőtlen politikai helyzetet taglalták, amely számukra oly végzetesnek tetszett, hogy ilyen alkalmakkor Kelemen nem mulasztotta el fennhangon elszavalni, miszerint:

*Szegény bujdosóknak hogy adsz könnyebbséget,
Ha tőlök elveszed még a reménységet?*

De néhány perc múltán, hogy föloldja a fagyos hangulatot, másik két sort vett elő:

*A nyomorúságban lévők nem félhetnek
Semmitől, de sőt még mindent remélhetnek.*

Ezzel többnyire vége is szakadt a komoly társalgásnak, s az együttlét kellemesebb medrekbe terelődött – csak a grófi házaspár húzódott a háttérbe, főként az asszony fennhéjázásának, értelmetlen felfuvalkodottságának köszönhetően. Ilyenkor Benedek Pál beszélgetésbe merülhetett Kőszeghy Zsuzsival, bár (jobbára) csak hallgatta, csöndben üldögélve, ahogy Kelemen és Zsuzsi meg Zay Zsiga incselkednek, ingerkednek egymással, jókat nevetgélnek, így mulatják az időt.

Ilyen esték, délutánok után mindig Zsuzsival álmodott. A Balaton mellett jártak, kéz a kézben, ketten. Meglátogatták az anyját meg az apja sírját, s a testvéreit, akik egykor irigyelték, amiért ő úrrá lehet, írni, olvasni tanul, s akikkel ha most cserélhetne, tíz évet adna az életéből. Ebből az álomból a reggeli dobszóra mindig könnyebben nyitotta fel a szemét a körülötte tobzódó idegen világra, mely bujdosótársainak lassanként már nem is volt olyanira idegen, csak ő nem tudta magához édesgetni, megszelídíteni semmiképp. Talán Zsuzsi megtehetné volna helyette, vagy Kelemen. De Zsuzsi, ha érzett valamit vele kapcsolatosan, az sokkal inkább szánalom lehetett, mint bármi más; Kelemen barátsága pedig, melyet iránta táplált, közel sem volt olyan mély és őszinte, mint az ő vonzódása Kelemenhez. Ezzel tökéletesen tisztába jött a bujdosás szűnni nem akaró éveiben, ahogyan azzal is, mi ennek az oka. Tudta, hogy Zsuzsi szívét Kelemen dobogtatja meg, s azt is tudta, hogy ő szellemben nem ér fel Kelemennel, nem lehet egyenrangú társa, annak pedig, hogy felületes cimborája, gondúzó mulatótársa legyen, annak savanyúsága és melankolikus, komorságra hajló természete jelentett áthághatatlan akadályt. Ennek ellenére sem Zsuzsira, sem Kelemenre haragudni nem tudott, inkább igazat adott nekik, s csak még nagyobb csodálattal csüggett mindkettőn.

1722. augusztus vége, Rodostó

Abban az esztendőben a pestis elől fél Rodostó elszaladt, a bujdosók sem különben. Aztán, ahogy a járvány csillapodott, visszaszállingóztak sorjában a menekültek.

- Ocsmány nyavalya ez – dohogott Mikes egy délután, házának kertjében. – Reggel jól vagy az ember, estve felé megbetegszik, és harmad napjára eltemetik. Az a rút nyavalya elvette minden kedvemet, hónapok óta csak idétlenül nevetek mindenem!
- Én azt mondom, Kelemen – nyitotta szóra a száját Benedek Pál –, nem is volnék bánatos, ha a fekete halál martalékává lettem volna! Ha már egyszer földi hazámba nem térhetek meg, legalább égi országom kebelébe hajtánám le a fejemet!
- Ne beszélj így, Pál, az Istenre kérek! – könyörgött Mikes, ujjait a halántékára szorítva. – Egészen megfájdítod az ember fejét, a szívről nem is beszélve!
- Bocsáss meg, Kelemen – sunyta le a fejét erre Benedek Pál.

1723. április 27., Rodostó

- A jezsuitákhoz viszik a tetemet, Konstantinápolyba.
- Jó asszony volt, bár kissé, sőt, nem is kissé gögös és mód fölött nehéz természetű. Bercsényi uramnak viszont hűséges, vigaszt adó párja volt. Tagadhatatlan, hogy az.
- Nem szomorú éppen ezért, hogy nem virrasztott mellette a halál közeledtén? Úgy halt meg az a szegény asszony, hogy az ura édesdeden aludt. Tán még a nyála is kicsordult a párnájára.
- Ha ébren volt, mindig kereste a kedvét, babusgatta, becézgette!
- Bercsényi úr hatalmas és gazdag, azt tesz, amihez kedve kerekedik. Én úgy látom, nem is nagyon szomorkodik a halálon.
- Hogy érted ezt?
- Zsuzsi. Látod te is. Mindig nekem kell kimondanom, ami kellemetlen?
- Én azt hittem, a gróf úr majd zokogásokat fog tenni, de csendes volt végig. Ilyen a világ! Azt mondod, megházasodik újra? S itt, tudjuk, nincsen más leány, csak Zsuzsi.
- Ahogy mondod, s ahogy az imént magam is mondtam. Ne tedd, mintha nem látnád! Ne tedd, mintha vak volnál!
- Nem teszem. Nem teszek semmit.
- Az viszont az én hivatalom, nem a tiéd. Neked igenis tenned kell valamit! Igenis!
- No! Egyszerre ilyen harcias lettél? Ilyen tetterős?
- Te képes vagy cselekedni, s én boldog lennék, ha látnám, hogy nem hagyod magad. Boldoggá tenne ez, magam miatt is. Helyettem, értem is tennéd, amit tenned kellene! Az Isten szerelmére!
- Meddő ez a beszélgetés, hagyjuk abba. Gyász idején nem is illendő így beszélni.
- Gyász az egész életünk!

1723. október 16-áról 17-ére virradó éjszaka, Rodostó

Előző nap vigasság lehetett volna a magyarok utcájában. A vigasság azonban elmaradt. Pedig nagy-nagy, világraszóló esküvő volt: Bercsényi gróf esküdött Kőszeghy Zsuzsival. – Idáig jutott Benedek Pál a mártott papíron, idáig, s nem tovább. Betűi összekuszálódtak, egymásba folytak, kirajzolták Kelemen bortól duzzadt arcát, éppen olyanra, amilyennek reggel látta, mikor elváltak egymástól. Zay Zsiga bamba vigyorát is látta. Hallotta Kelemen elcsukló hangját. És saját vérlázító szótalansága is ott kísértett körülötte.

– Csak a hatalom, csak a hatalom – mormolta, mint egy zsolozsmát. – Uter justior induit arma? Már tudom a választ: aki a hatalomért küzdött, mert a hatalom az egyetlen igazság! Még ebben a szálnalmas, kimondhatatlan nyomorúságban, ebben az elviselhetetlen számkivetettségben sincs más semmi, csak a hatalom!

Leborult az asztalra. A Fejedelem is látta biztosan, mégsem tett semmit, zakatoltak a fáradt szavak elcsigázott, kizsigerelt agyában; igaz, ő túlságosan is fölöttünk áll ahhoz, hogy a mi kis hitvány, emberi bajaink által vonja le magát a sárba. De Kelemennek tennie kellett volna valamit, lépnie kellett volna, próbálkoznia, megkísérelni, hogy jobbá tegye az életét! Az életünket, az életüket, a bujdosás nyomorúságát, a kimondhatatlant, a megélhetetlent. De Kelemen ezt most túl könnyen feladta.

Vagy Kelemen esetleg ismer valamit, amit ő, Benedek Pál nem? Birtokában van valaminek, amiről ő még csak nem is sejt semmit? Talán a gyertyafény halvány derengésébe vont, marhahólyaggal fedett ablak a magyarázat?

– Ó, Istenem! – kiáltott fel, és lefordult a székről. Feje hangosan, tompán, visszhangtalanul koppant a padlón.

Mikor éjfél felé magához tért, olyan végtelenül, olyan túlvilágian nyugodt volt, mint a tenger színe pusztító orkán közeledtén.

– Megcsaltak, becsaptak – hasította ketté szavaival szobája sötétjét. Felállt, magára öltötte zekéjét, köpenyét, kinyitotta az ajtót, végigment a folyosón, le a lépcsőkön, ki a kapun keresztül az utcára, ki a mezőkre, a Hold útmutatását követve, el, messze, el, messze! Vissza sem bírt nézni, hajtotta előre valami, s közben egyre azt örölte, azt szűrte a fogain keresztül, hogy megcsaltak, becsaptak, megcsaltak, becsaptak.

1723. október 17-én és a többi napokon, Rodostóban

Mikes Kelemen csapzott hajjal érkezett vissza a városból, egy hajtásra megivott egy kancsó vizet, majd megadóan csóválta a fejét.

– Sehol nem lelem. Sehol nem bukkantam a nyomára – jelentette.

– Amint én sem – szólalt meg mögötte Zay Zsigmond.

– Sem én – tódította Pápai Gáspár.

– Elment egyszer s mindenkorra – foglalta össze Bercsényi gróf a hallottak alapján a tényállást, és a Fejedelemre sandított.

– Szót emelek érte a hatóságnál, s ha kell, a Portánál – mondta a Fejedelem nyugodt hangon, szomorú tekintetét körbehordozva a körülötte állók arcán. – Imádkozzunk érette! S könnyörödjünk azért, hogy megtalálja, amit keres.

Szeptember

A Nagykáta Színjátszó Egyesület tagjainak

A láz múltán, midőn a néhány napja ájulásig vert és kevés híján meglicselt színész, Alaky József újra fel tudott ülni a szekéren, s végre nem forró vért hányt, de keserű epét, Verspataki Bella, az egykoron sokszoros Júlia, a hajdanvolt szépasszony, aki még elvirágzásában is bírt némi csáberővel, végre álomra hajthatta a fejét. Röpke álmában újra látta a könnyáztatta férfiarccokat, a hanyatló zászlókat, hallotta a káromkodásokat, szitkokat, fogadkozásokat, az innen-onnan felfakadó elfojthatatlan, vigaszt nem találó zokogást, a kardok elpattanásakor felhangzó hidegen acélos, fülbántó zajt; s ugyanakkor és ugyanúgy látott megkönnyebbült mosolyokat, a hazatérés örömében ragyogó szemeket, és fülébe jutottak azok a sóhajok, miszerint „megúsztuk, élünk, vége van.”

– Megúsztuk, élünk, vége van – szakadt fel a sóhaj Alaky József elgyötört mellkasából is, felriasztva Verspataki Bellát. – Most már megleszünk valamiféleképpen.

– Ne beszélj, József – búgta Verspataki Bella, majd megkeményítette a hangját (színésznő volt, a hangszálai úgy táncoltak, úgy zenéltek, amint ő parancsolta nekik). – Nemrég még vért okádtál! A gyomrod és a nyakadat erősen megdolgozták azok a legények, úgyhogy maradj te csak csöndben. Semmi kedvünk elföldelni ebben a latyakban!

A szekér hátuljában, lábát lóbázva üldögélő Zoránd Sándor, akinek ígéretes karakterszínészi pályáját törte ketté a másfél évig tomboló véres vigasság, buzgón bólogatott Verspataki Bella szavainak hallatán, s még hozzáfűzte:

– Ráadásul a tíz körmünkkel kellene elkaparnunk, úgyhogy már csak a sajnálat okán is meg kell gyógyulnod.

Alaky József nem vitakozott, hátrahanyatlott a derékaljul szolgáló szénán, s a vonuló fellegeket figyelte. Három nappal azelőtt is így hevert egy néptelen vidéken emelkedő csárda mellett álló kazalban, kicsit dideregve (Világosról jövet, ki tudja, merre tovább), mikor négy legény lépett elé, tudakolván, nincs-e menlevele vagy bármi egyebe, ami örömet szerezne négy ágrólszakadt bujdosónak. Alaky József nem felelt azonnal a kérdésre, csak a fejét ingatta, mialatt magában a helyénvaló, frappáns választ fogalmazta. A négy fiú azonban nem bizonyult túlságosan türelmesnek: nekiestek a gondolatait rendezgető színésznek, bele-tapostak párszor a gyomrába, rúgták a fejét, s ahol érték, mindenét, végül kötelet vetettek a nyakába, s a csárda mellett álló körtefára kezdték fölrángatni. Majdnem végeztek is iszonyatos munkájukkal, amikor a csárda hátsó udvarának irányából közejük rontott Verspataki Bella, cibálni kezdte a kezeik közül a színésztársát nyakánál fogva egyre magasabbra emelő kötelet, kardosan, elszántan, hősiesen. Hanem bátor igyekezete közben az inge elrepedt, s előbuggyantak még mindig vágyat gerjesztő keblei. Ennek láttán a harcias szegénylegények nyomban eleresztették a hóhérkötelet, miáltal az alélt Alaky József a földre huppant s ott elterült, mint a letaglózott tinó, majd módszeresen, egymás után megerősízték Verspataki Bellát. A színésznő előbb alaposan összekarmolta ugyan a pofájukat, csaknem kikaparta a szemüket, egyiküket pedig úgy sípcsonton találta rúgni, hogy két hétig bicegett utána, ám végül mégis alulmaradt az egyenlőtlen küzdelemben, s arcán néma undorral tűrte, hogy a kanok kiéljék rajta gerjedelmüket. Azoknak pedig kanságuk csillapítása nem tartott valami sokáig, s mire végeztek vele, meg is feledkeztek Alaky Józsefről, elisz-koltak tüstént, s a még mindig ájultan heverő színész ilyenformán megmenekült. Verspataki Bella feltápáskodott, a sietve távozókat követve szívének minden keserűségét, Alakyhoz

ment, a hóna alá nyúlt és bevonszolta a csárdába. Az ott poharazgató Zoránd Sándornak és szekerük negyedik utasának, a szintén színházi ember Menyhárt Miklósnak csak annyit mesélt el, amennyit jónak látott, aztán rájuk bízta az eszméletlen férfit, és a fogadósne keresésére indult, hogy egy kevés meleg vizet kérjen tőle, amivel lemoshatja magáról a lassan reászáradó, gyomrát forgató férfimocskot.

Alaky József merengve bámulta a fellegeket, sejtelve sem volt arról, hogy három nappal korábban Verspataki Bella milyen módon, s főként, milyen áron mentette meg az életét. Úgy vélte, a színésznő határozott fellépése előtt egy kisebb hadsereg is meghátrálna, így hát inkább csak saját magán csodálkozott – azon, hogy egyetlen jajszó vagy segélykiáltás nem hagyta el az ajkát, miközben azok négyen csépeltek szorgalmasan. A fellegek sem érthették viselkedését, mert három nap elteltével is úgy ingatták-ringatták foszlánytestüket, ahogyan az emberek a fejüket szokták, ha nem képesek valamire magyarázatot adni. Alaky József elmosolyodott saját szellemességén, ámbár az is lehet, hogy ezt a mosolyt már csak álmodta.

Arra ébredt, hogy társai beszélnek valakivel. Felemelte a fejét, s úgy tűnt, egy koszlott, foszladozó honvédruhát viselő férfi baktat mellettük. A hangfoszlányok lassan értelmes mondatokká álltak össze Alaky József fejében.

– És maguk mióta jönnek?

– Hét napja, komám, hetedik napja.

– Engem is szekéren hoztak, három szekéren is egymást követően, de ma reggel elváltak útjaink az utolsó szekeressel, azóta kutyaagolok.

– Hová igyekszel?

– Pest alá. Nagykáta vagyok, hazamennék már. Éveket rohadtam a harminckettedik Szent György Ezredben, aztán a börtönben, utána a tűzvonalban, megpihennék kicsit. Hát maguk?

– Pestre megyünk, elvihetünk. De ne ugorj fel, mert mi is lecihelődünk lassacskán. Ott, a fák alatt jól éjszakázhatnánk. Ismered a sebeket?

– Láttam sokfélét, de nemigen értek hozzájuk. Az az úr tán sebes ott fönn?

– Megverték, meggyomrozták, hogy napokig vért hányt. Majdhogy föl nem kötötték valami útszéli haramiák, kóbor bitangok, akik menekülőnek mondták magukat.

– Sokféle volt köztünk, tudják azt maguk is.

A szekér nagyot zötytyent, ahogy letért az útról, majd megállt. Menyhárt Miklós kifogta a lovat, kipányvázta, a másik három férfi addig leemelte Alaky Józsefet a szénáról, s egy nagy fa alá fektette az összehordott avarra.

– Mi amúgy színészek volnánk, legutóbb a kis lengyel embereinek játszottunk. Még ő is megnézett minket, meg az őrnagya, aki egykor szintén színész volt, miként mi, de költőként többre vitte. Beszélük, megölték a muszkák – mondta Zoránd Sándor, aztán kezet nyújtott a honvédnak, bemutatkozott, és elsorolta a többiek nevét is.

– Cifra neveik vannak – szögezte le a honvéd. – Engem Virág Pálnak hívnak.

– Mi voltál a Szent György Ezredben? – kérdezte Menyhárt Miklós.

– Káplár. Aztán amikor a mieink ellen kellett volna jönnünk, eltörtem a kardom a combomon. Csak úgy zengett, a keservit az anyjának, csak úgy zengett, bongott! Akkor engem is majdnem agyonvertek. Vasalt talpú csizmákkal tapostak, kikötöttek, botoztak. Végül bezártak. Azt se tudom, hogy kerültem elő a tömlőcből, arra se nagyon emlékszem, miként lettem honvéd, de azt mondták, magam jelentkeztem. Egyszerre arra eszméltem, hogy puska a kezemben és azok felé rohanok előreszegezett szuronnyal, akiket azelőtt szolgáltam. Győztünk. Jól esett, a keservit,

kegyetlenül jól esett! Aztán egyre rosszabb lett, a koszt, a kvártély, az egész. A ruha szakadt, de nem volt másik, a csizmák, a bakancsok tönkrementek, a talpuk elvászott. Újat nem vételezhettünk, mert nem volt miből. Elmúlt minden. Azt nem mondom, hogy csendesen, de elmúlt. – Virág Pál szeme csillogott a közjük ereszkedő szürkületben. Nagyot nyelt, közben ádámcsutkája majd kiszúrta a bőrét, talán csak a hetes borosta mentette meg. Izzadó tenyerét elrongyolódott nadrágjába törölte. Verspataki Bella végtelenül elesettnek látta. Azt hitte, a három nappal azelőtti események után minden idegen fiatalembertől félni és undorodni fog majd, de ez itt olyan más, ez a Virág Pál. Fiatal férfi, anyátlan gyerek. Szeretnivaló, boldogtalan, csalódott, szorongó kisfiú.

– Világosnál voltál? – szegezte neki a kérdést Zoránd Sándor a katonának.

– Ott. A fegyverletételkor, s utána három hétig. Akkor elindultam haza, de levelem nincs – sorolta Virág Pál, s a hangjában mintha egyedül maradt volna a szomorúság. – Hát maguk?

– Mi az öreg lengyeltől jöttünk, Világosnál beleszaladtunk a muszkákba – vette át a szót Verspataki Bella. – Szerencsére ez a mi jó Józsefünk beszél valamelyest muszkául, így levelet kaptunk, reá meg pecsétet, a muszkáét is, meg a németét is. Hat emberre szól a levél, úgyhogy mostantól rendbe jön minden, fiam. Két társunk Aradra ment, az egyik, a fiatal Hegykői Mihály olyasmi korú, mint te vagy, kinézetre is hasonlatos hozzád. Kerítünk neked ruhát, bármiféle ellenőrzésen átjutunk. Hazaviszünk, haza fogunk vinni.

Virág Pál nem válaszolt, csak ült esetlenül, halálosan kimerülten.

– Mi voltál otthon? – érdeklődött Menyhárt Miklós.

– Napszámos. Zsellér – suttogta Virág Pál.

– Hagyjátok békén – szólt társaira a színész. – Fáradt. Nyilván éhes is. Én is az vagyok, falhatnánk végre valamit, nem?

– Csak, gondoltam, velünk is maradhatna, ha akar. Jobb, mint földet túrni – mormogta Menyhárt Miklós.

– Én azt szeretem – élénkült meg Virág Pál. – Legalábbis eddig még semmi egyebet nem szerettem, soha elégedett nem voltam a sorsommal, csak mikor a földön voltam. Kivéve, talán, amikor levertük őket – tette hozzá elmélázva. – De az lehet, igaz se volt.

Elhallgattak mindnyájan, enni kezdtek. Még a csárdában süttettek kenyeret, cseréltek szalonnát, kis darab kolbászt, kis hordónyi bort. Alaky József szerezte, ő egyezett meg a fogadóssal, amint megérkeztek, még mielőtt kiment volna ábrándozni, amiből aztán a baj lett. Alaky József bárkit bármire rávett. Sokat, sokszor és szívesen beszélt, egyben élvezetesen. Most nem szólt semmit, nem is akart, meg nem is hagyták volna. Viszont evett, amit megtapsoltak. Evett Virág Pál is, hirtelen, keveset. Nem vett be többet a gyomra; sokat éhezhetett, vélte Verspataki Bella. Aztán csendesen elaludtak sorban. Alaky József a színházról álmodott, Zoránd Sándor Pestről, Menyhárt Miklós női combokról, Virág Pál egy templomtoronyról, Verspataki Bella Virág Pálról, aki nem volt durva, akit nem kellett összekarmolnia, pedig fiatal is volt meg szökésben lévő katona is.

Hajnalban indultak tovább.

– Legközelebb csárdában szállunk – nyögte Zoránd Sándor, de Verspataki Bella pillantásától sújtva menten elhallgatott.

– Kell nekünk az ellenőrzés? – kérdezte éles hangon a színész, s a szeme szikrázott. – Van levelünk, de kísértetni azért nem muszáj a sorsot! A következő faluban viszont ruhát kell szereznünk.

És a következő faluban ruhát szereztek. Mindenfelé sok volt az elhalt, rabságba hurcolt férfiember, nem volt nehéz férfiruhához jutni. Tengernyi gazdátlan gúnya találatott a szuszékokban, ládafiákban, fiókokban – többnyire gondosan elrakva, összehajtogatva, lesimítgatva, levendula

közibe téve, hogy a moly bele ne essék –, s ha már ezek a öltözetek nem szolgálhatták eredeti gazdájukat, örült mindenki, ha egy hasonló szerencsétlennek tehettek szolgálatot – s hátha valaki más majd azt segíti meg, akire a ruhát egykor szabták...

Azon az éjszakán mégsem a szabadban háltak. Egy faluba érkeztek éppen, mikor szürkült az ég, s egy vénember invitálta őket magához. Túlságosan fáradtnak érezték magukat és az öregembernek túlságosan becsületes képe volt ahhoz, hogy elutasítsák. Hálából meséltek a gazdának a háború nagyjairól, a győzelmekről és a vereségekről, borozgattak, ettek, sóhajtoztak, aztán nyugovóra tértek.

Verspataki Bella azon az éjjelen is Virág Pállal álmodott. Álma nyugtalan lehetett, mert dobálta magát fekhelyén és olykor felnyögött. Éjfél után felocsúdott, s úgy érezte, tűzágyban fekszik, testét lángok mardossák, szinte látta a tűzkígyó izzó nyelvét a sötétben. Felkelt, kitámolygott a pajtába, ahol Virág Pálnak vetettek vackot. Felemelte a pokrócot és bebújt a fiatalember mellé. A férfi magához tért, s félig éberén, félig még az álom markában vergődve nem értette a dolgot, csak forgolódott volna, ha hagyják. A színésznő csitítgatta, nehogy hangosan szóljon, ha netán megijed, s hogy ezt mindenképpen megelőzze, simogatta a testét, ahol érte, csókolta, ölelte, végül odaadta magát neki, önfeledten, szerelmesen, ahogyan kell.

Másnap napkeltével a szekér kidöcögött a nagykapun, ráfordult az útra, északnyugati irányba. Verspataki Bella vidáman törölgette az immár félig-meddig ülő helyzetben utazó Alaky József homlokáról a hideg verejtéket, s közben az útszélen ballagó Virág Pál felé pillantgatott. Zoránd Sándor és Menyhárt Miklós össze-összemosolyogtak a bajuszuk alatt, s ők is leugráltak a szekérről, hogy a lovaskának könnyebb legyen a dolga. A sár kezdett felszáradni, gyorsabban haladtak, s a járás sem esett annyira nehezükre.

Déltájban lovas svadron vágott be eléjük. Vértés osztrákok, pökhendi, borotvált arcú alakok düllesztették a mellkasukat széles tomporú lovak hátán.

– Halt! – parancsolta a vezetőjük, egy hadnagy-féle ember. – Az iratokat, lesznek szívesek!

Verspataki Bella átnyújtotta a levelet, a tiszt hosszan nézegette, olvasgatta.

– Melyik Hegykői? – nézett föl a papírból.

– Én vagyok Hegykői Mihály – lépett elő Virág Pál, de abban a pillanatban a földön találta magát, a hátán sebtében három vértés termett, s késelem nélkül kötözték serényen.

– Az Isten áldja meg, kapitány úr, mit követhetett el egy szegény, szerencsétlen színész? – sírt Verspataki Bella, minden színházi rutinját előkerítve.

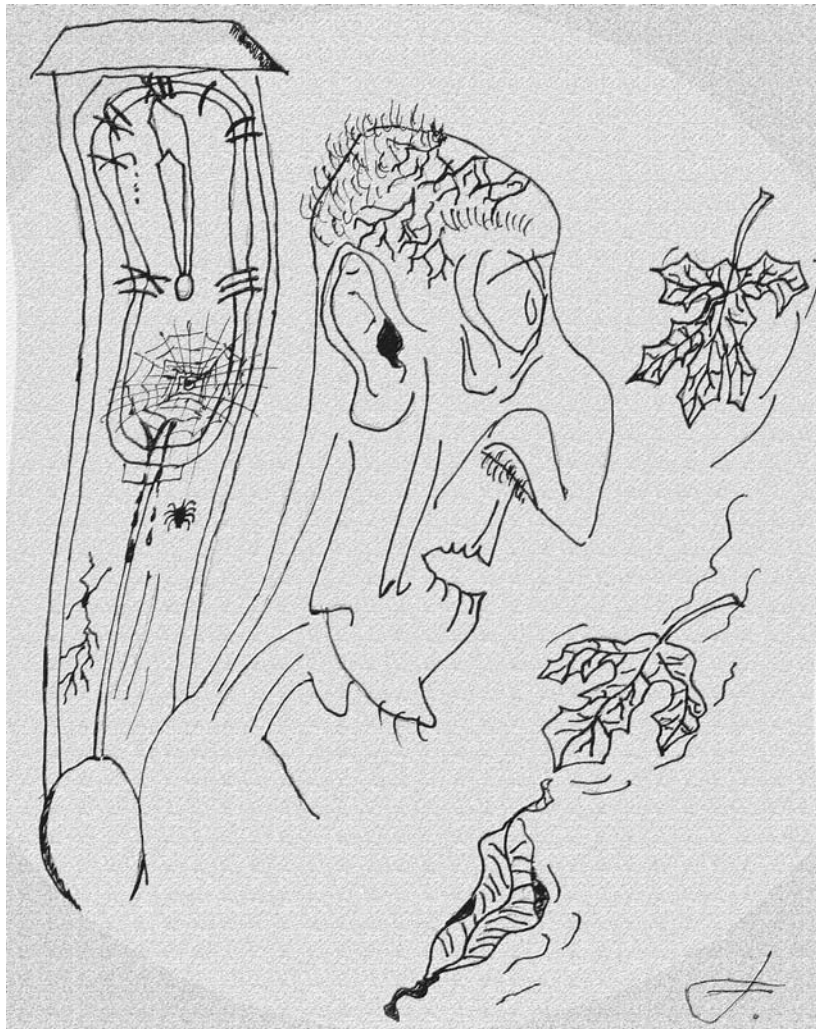
– Leszakadt ő Arad felé, nemde? Később csatlakozott vissza önökhöz, ugye? Így volt. Ne is tagadják, kár volna. A leírás ráillik, ő maga elismerte, hogy Hegykői a neve. Ő próbálta lelőni Aradon a táborszernagyot! Bátor ember, hogy ezek után meg sem próbál álnév alatt utazni, bujkálni! De talán nem is bátorság ez. A magyarok mind ostobák. Végtelenül, végtelenül ostobák! – az utolsó szót már ordította, mert a katonáival és a megkötözött Virág Pállal együtt elporzott délkelet felé...

Verspataki Bella visszaereszkedett Alaky József mellé a szénára. Senki nem szólt hozzá, senki nem merte ráemelni a tekintetét. Végre Alaky József megszólalt:

– Menjünk, Bella, menjünk. Mielőtt visszajönnek értünk is. Megúsztuk, élünk, vége van. Most már megleszünk valamiféleképpen.

A négy színész néhány nap múltán elérte Pest városát.

Legenda aurea

Fábrián Attila: Az idő múlása

Legendák helyett

- salvo errore et omissione -
[Cél-kitűzés-nélkül]

Ahogy a vasúti kocsik ablakai előtt hol lassabb, hol gyorsabb ütemű snittek gyanánt suhantak el a képek, egyszerre alattomos unalom lepett meg. Ezt a sunyi, alamuszi unalmat elűzendő, családi legendák híján családi legendákat kezdtem gyártani magamban. Valamennyi selejtnak bizonyult. – Gyászos. Elkeserítő. Lehangoló. Ez bizony lehangoló – motyogtam magam elé kedveszegetten.

A vonat lassított, hosszasan és hangosan fékezett, majd megállt. Alig fél perc elteltével meglódult és indult tovább. Én is újabb lendületet vettem. Bizonyos vagyok abban, hogy minden családnak van legendáriuma. Nagy, nevezetes, gazdag múltú családok esetében ez akár több kötetre is rúghat, lehet könyvtárnyi alapanyag, emberöltők hosszú során keresztül egybehordott, körültekintő gondossággal felhalmozott és megőrzött, csaknem teljes magán-történelem. Ám a szerencsétlenebb famíliák vajmi kevés legendája éli túl az emlékezet természetes és az eltelt idővel többé-kevésbé egyenesen arányos hanyatlását, illetőleg maguknak az emlékezőknek – szintúgy a természet rendje szerint való – távozását az emlékek ideiglenes tartózkodási helyéről az emlékek végleges, legfeljebb hosszú évszázadok, évezredek alatt ködbe vesző világába. Az ilyen családok legendáriuma nem gyarapszik nemzedékről nemzedékre, éppen ellenkezőleg: egy-egy történet nem töri át véglegesen a generációk közötti határokat, s legfeljebb egy-két emberöltőn által képes életben maradni. Viszont kétségtelen, hogy az efféle famíliák legendatárának fel sem épült, máris önnön romjaiba dőlt épületéből is összehordható egy kisebb törmelékkupac. – Az én családom ilyen család, tehát ha családi legendárium híján magam akarok valami hasonlót létrehozni, abban az esetben feladatom ama lehetséges, testetlen, de jelen lévő törmelék összesöprögetése, előkaparása a romok alól, ha kell, a tíz körmöm véres, fáradtságos fájdalommal.

A vonat újra megállt, s mikor öt-hat perc múltán ismét elindult, én morzsákat kezdtem gyűjtögetni, mint az ég madarai, akik köztudomásúlag nem szántanak, nem vetnek, nem aratnak, mégis akad mit enniük a kegyelem folytán, ami kijár nekik. Nekem is kijár a kegyelem. Erre a meggyőződésre jutottam, és haladéktalanul nekiláttam a rejtőzködő természetű, különféle titokzatos módokon fennmaradt, a családommal kapcsolatos esemény-, élmény- és történet-morzsák, -szemcsék, -törmelékek felkutatásához. Kutatómunkámhoz a magam hiányos és kurta emlékezetét és néhány közvetlen közeli családtagom korábban meglopott, megcsapolt memóriáját hívtam segítségül, amennyire tőlem tellett; s mindazt, amit megtaláltam, magamnak és nekik ajánlom, ha ajánlom egyáltalán valakinek. Miért is ne ajánlanám?

[Elsőként felszínre került kép-morzsa]

Egy nagybacska fiúgyerek megy az utcán egy dél-alföldi város egyik lakótelepén. Egy gyerek, aki, erős a gyanúm, én lehetek/én lehettem. A gyerek mellett kopaszodó, szemüveges, hatvanas férfi lépeget. Mesél a fiúnak. Fiúkám, így szólítja. Mindazt, amit mond, szinte láthatóan issza magába a feledés, mint a görögök árnyai a kiontott emberi vért. De az a mondat, melyet jobb kezét emelve-mutatva mond, az a mondat az emlékezés mezőire keveredik, s ott nyomban gyökeret ereszt. Sokfelé jártam az életemben, voltam börtönben is, de sehol nem vették lajstromba ezt a rossz, roncsolt kisujjamat mint ismertető jelet, mint olyat, aminek alapján azonosítható vagyok. A fiút nem is a hanyagság foglalkoztatja, amely elsiklik egy ilyen szembeötlő stigma felett, sokkal inkább a *börtön* szó az, amely megmozgatja a fantáziáját. Rákérdezni mégsem mer. Olyan egyszerű, olyan magától értetődő

volna pedig a kérdés: Miért voltál börtönben, nagypapa?, de súlyos veszélyeket rejt magában, hiszen nem csak Monte Cristókat és Jean Valjeanokat zártak rács mögé. Nagy a kockázat, a fiú nem meri vállalni. Néhány nap vagy hét, esetleg hónap szükséges ahhoz, hogy a kíváncsiság a félelem fölébe kerekedjék, s a fiú az anyjához forduljon kérdésével. Talán azért hozzá, mert a nagypapa messze van (meg aztán túlságosan is illetékes az ügyben, jobban, mint az a megnyugtató felelet szempontjából üdvös lenne), az apja pedig minden bizonnyal szépítene a válaszon, hímezne-hámozna – ahogyan ő, a fiú is cselekedne, ha az apjáról rosszat kellene mondania. S végül talán azért is az anyjához fordul, mert ha (és ez is erősen benne van a pakliban) rosszat kell hallani valakiről, akiről soha nem volna szabad rosszat hallani, akkor már legjobb, ha azt az ember az anyjától hallja. Az anyát kicsit meglepi a kérdés, nem is nagyon tud mit kezdeni vele először, aztán beszél politikáról, rosszindulatról, ellenforradalomról, de csak úgy tessék-lássék, úgy szór mentén. A fiú érzi, hogy ködösítés folyik. A tények, a valóság elmázolása, elkenése folyik. Ennek ellenére a félelme odavan, s helyébe öröm árad. Büszkeség. Monte Cristo és Jean Valjean. Mi több! Táncsics, Hajnóczy, Noszlopy Gáspár!

[Másodikként felszínre került kép-morzsa]

Valahol Magyarországon, a Dunán túl, egészen délen, a jugoszláv határ mellett, ezerkilencszázötvenhat késő őszén Budapestről érkező hírektől pirult arcú emberek lepik el a postát. A postamester roncsolt kisujjú jobb kezével megtörli egyre magasodó homlokát, szótlanul figyeli az izgatott emberek heves, esetlen gesztikulálását. Egyikük éppen felé lép: Elvtársam! A postamester felemeli a mutatóujját, ezzel a mozdulattal mintegy megállítva a hozzáfordulót. Higgadt, nyugodt hangon szólal meg: Itt már nincsenek elvtársak. Itt csak urak vannak. A másik egy szemvillanásnyi időre meghökken, a szó felhorgad benne, amire hirtelen elhatározásból határozottan rábólint, sűrű, az ornyergén összenőtt szemöldökét felvonja, újra bólint, és helyesbíti önmagát: Uram! – s szavai elvesznek az évtizedek sivár, sötét sikátoraiban.

[Harmadikként felszínre került kép-morzsa]

Bírósági tárgyalóterem Magyarországon, valamikor ezerkilencszázötvenhétben. Egy sűrű, az ornyergén összenőtt szemöldökét fel-felvonogató alak hevesen magyaráz, s a vádlottak padján kuporgó kopaszodó férfira mutogat, aki nemrég még postamester volt, most közellenség. A sűrű szemöldökű nyomában többen lépnek a pulpitus elé, ki hadarva, ki megfontolt lassúsággal, ki kínlódván, ki sistergő élvezettel beszél, beszél, beszél. Hangjuk börtönfalakon koppanva enyészik el; szavaik olykor a bitófa deszkapadlójára hullanak, csörömpölve a halál előtti vérfagyasztó csendben; mondataikból könnyező virágok sarjadnak leengedett redőnyök mögött rejtező, félelem- és bánat-dohos szobák mélyén; beszédük nyomán évekig koszos priccseken heverő testek taplószáraz torkaiból sóhajok fakadnak fel gennyek kelésekhez hasonlatosan.

[Negyedikként felszínre került kép-morzsa]

Egy lassan-fiatalember valahol Magyarországon, ezerkilencszázkilencven környékén egy vasútállomás előtt leszáll a buszról, átvág a forgalmas úton, kinyit egy kaput, benyit egy házba. Néhány óra telik el odabenn, míg kijut az udvarra, egy óriás diófa alá. Székre ül, mellé egy hetven évéhez közelítő öregember ereszkedik, és mesél. Amikor a börtönben megvertek, bizony én is összehugyoztam magam. Csizmával rugdostak, ököllel ütöttek bennünket, nagy szakértelemmel. Nem látszott rajtunk semmi, csak majd' beledöglöttünk. A lassan-fiatalember kérdezne még, ám valami visszatartja. Együttérzés, szemérem. Valami. Ülnek egymás mellett, hallgatnak. Az öreg kezében légyecsapót szorongat, lágyan csapkodja vele a térdéit. Jól láthatóan girbe-gurba a kisujja. Valamikor összeroncsolódott. Nem a börtönben, de jóval korábban, egy cséplőgép révén, a Balaton partján, olyan régen, amilyen régen a sárkányok éltek.

[Ötödikként felszínre került kép-morzsa]

Egy fiúgyerek megy az utcán egy dél-alföldi városban. Alighanem ő lesz az apám. Hátán iskolatáska, öltözéke iskolai egyenruha, ezerkilencszázötvennyolc tavasza öleli körül. Az apja börtönben ül, az anyja száz kilométerre tőle. Mégis szerencsésnek mondható. Utolsó, álnok, becsstelen ellenforradalmár gyerekeként nem az állami *gondoskodás* valamely intézményében nevelődik lojális, sőt, hittel hívő, ideológiai öntudattal rendelkező alattvalóvá, hanem ügyesen kijátszva a hatalom tapogatózó, szívókorongokkal felszerelt csápjait, szinte a kertek alatt megbújva, bizonyos szemek elől elrejtve éli az életét. Már-már észre sem venni rajta, hogy nem itt lenne a helye. Hogy ide őt csak eldugták. Eldugták, hogy megkíméljék az állam *féltő, óvó gondoskodásától*, ami abban az esetben várt volna rá, génjeiben megbízhatatlan ivadékra, ha megkísérti a sorsot, és megpróbál otthon maradni az anyja szoknyája mellett. Így azonban nyoma veszett. Így nem vitték el. Élhetett száz kilométerre az anyjától (aki, mellel, tagadhatatlanul az én nagymamám) – de szabadon. Legalábbis nem falakkal határolt (fegy)intézetben. Lám, most is: megy az utcán. Sétál. Kóvályog. Egyedül. Ha akar, balra tér, ha akar, jobbra fordul. Az apjához képest határtalan szabadság birtokosa.

[Hatodikként felszínre került kép-morzsa]

Autó fékez egy vasútállomás előtt, a hatvanas évek elején, valahol Magyarországon. Balra fordul, megáll a kapubejáróban. Két férfi száll ki a járműből, arcuk kimódoltan barátságtalan. A ház urát keresik, ajánlatuk van a számára. Visszamehetne dolgozni a postára, vagy bárhová, jó helyre. Nem kéne szedett-vedett munkákat végeznie alacsony bérért. Kereshetne többet, könnyebben. Így beszélnek a barátságtalan ábrázatok tulajdonosai. És nem elégszenek meg ennyivel. Csak annyit kérünk, mondja el, írja le, amit hall, amit jártában-keltében lát. A ház ura, a nem szíves vendéglátó fejével nemet int. Ember! Aláírja ezt a kurva papírt, leírja, amit hall a kocsmában, és jól él! Békében! A ház ura, a nem szíves vendéglátó roncsolt kisujjú jobb kezével eltolja az asztalra elé terített papírt és a mellé helyezett golyóstollat. Nem szoktam kocsmába járni. Akkor bassza meg vagy kösse föl magát!

[Hetedikként felszínre került kép-morzsa]

Egy lassan-már-nem-fiatalember ül mocsanatlanul a ravatalozóban. Előtte egy koporsóba fektetett test, látja a mozdulatlan arcot. Tudja, hogy a jobb combhoz egy olyan kézfej szorul, amelyen a kisujj roncsolódott egykor, s bár ez kiváló különös ismertetőjel, mégsem jegyezték fel sehol. Még a börtönben sem. Oldalra néz, a kopaszodó férfira, aki tőle nem messze ül. Nem látszik rajta, hogy hajdan egy álnok, becsstelen ellenforradalmár fia volt, maga is potenciális ellenség. Az sem érzékelhető, hogy egy forradalmár gyermeke lenne. Olyan inkább, mint az apám. A lassan-már-nem-fiatalember visszafordítja tekintetét a koporsóban fekvő arcára. Az arc, amit lát, nem tűnik egy álnok, becsstelen ellenforradalmár fizimiskájának. A forradalmárok arcát se ilyennek képzei. Sokkal inkább a nagyapám arcának tetszik. A lassan-már-nem-fiatalember lenyeli a könnyeit. Valami azt súgja, hogy ez a lassan-már-nem-fiatalember – én vagyok. Vagy tévednék?

[Végelszámolás]

A vonat sikoltva fékez, halántékom koppan az ablaküvegen. Felriadok. Családi legendáriumot akartam. Legendák helyett csupán egy történet forgácsait szedtem össze, s valamennyit sután egymás mellé ragasztottam. Nem lett az igazi, tudom. Talán nem is lett történet. Megkockáztatom, egyesek bele is kötnének, még imitt-amott igaztalansággal is vádolnának. Szívük joga, lelkem rajta.

A vonat újra, immár sokadszor, s nem utoljára, elindul.

Akikre angyalok vigyáztak

„Köröttem árnyak s angyalok.”
Kosztolányi Dezső

...Dubicsány közel fekszik azokhoz az északi területekhez, amelyek fénykorukban köszénben gazdag bányavidéket alkottak, a második világháború után az állam értelmetlen, utóbb végzetesnek bizonyuló kegye folytán feltűnően felvirágoztak, majd hosszasan hervadozni kezdtek, míg végül, kilencszázkilencven körül egyik napról a másikra örökre elhervadtak. Maga Dubicsány még próbálkozott, küzdött a hanyatlás ellen. Kiderült, hogy hegyei jelentős kőszénkincset őriznek feneketlen bendőjükben – de a romlást megállítani sehogyan, semmilyen módon nem lehetett, nem lehet. Dubicsány ma öregebb, mint valaha. Nem a házak, nem a rétek, nem a hegyoldalba futó kertek adták meg magukat az időnek, sokkal inkább a lakosok nem bírták felvenni a harcot a hajukat őszbe csavaró, bőrüket ráncossá gyűrő esztendőkkal, a kezüknek remegést, füleiknek dugulást, szemeiknek félhomályt, hajdan szárnyaló gondolataiknak tompulást hozó évekkel.

Amire azonban én emlékszem, az egy másik Dubicsány. Afféle Ó-Dubicsány: olyan régi, hogy valóságosan talán nem is emlékezhetem rá. Mégis vannak ott nekem jó embereim többen is. Köztük egy szelevényi születésű kunt, bizonyos Dudás Jánost, aki felesége révén keveredett oda, még Ferenc József idején, külön is meg kell említenem. Alacsony, szikár, inas parasztember, nagy barátja a dohánynak, pálinkának, szalonnának. Dolgos, a földből és a földért élő-haló. És nehogy elfelejtsem a feleségét, a Ruzsinszki-lányt, istenfélő asszonyt, ki tudja, mikor elmagyarosodott tót család gyermekét. Az ő ifjúságuk idején Dubicsány még nem a hanyatlás nyugtalan csendjétől hangtalanul visszhangzó falu, mint manapság, de még az élet, a nyugalom csendje üli meg egyetlen utcáját. Tavasztól ősziig a földekre igyekeznek, telente otthon múlatják az időt lakói: ahogyan lennie kell.

Az első háborúra is emlékszem. Hogyan lehet ez, nem tudom, de olyan élesen, olyan erősen vésődtek belém az emlékek, mintha magam feküdtem volna Dudás János elgyötört, háborútörte testének helyén a muszkák földjébe ástott lövészárookban. Érzem a hideget, érzem a goromba rögöt a vesém alatt, hallom a golyók füttyülését fölöttem és köröttem, szájpaddásom kízóan, követelőzve kapar – majd' elepedek egy jó pipányi vágott dohányért! – Miként lehetséges ez, meg nem magyarázhatom, de emlékszem az első háborúra. Emlékszem az egykori Ruzsinszki-lányra, akkor ifjú feleségre; látom, ahogy batyuval a hátán gyalogol, falja a mérföldeket. Hegyre föl, völgybe le, üszkös romokon, sziklameredélyeken, patakokon, kaszálókon, legelőkön, falvakon, városokon, nélkülözésen keresztül. Hallom szapora lélegzetvételt, érzem fáradtságát. S érzem az örömet, mikor eléri a frontvonalat, s ott napokig tartó kitartó kutatás árán megleli a férjét, az élő és egészséges Dudás Jánost, leteszi elé a batyut, kibontja, és mosolyogva nézi, ahogy az nekiesik a disznótorosnak. Mindez élénken él az emlékezetemben.

Arra nem csak emlékszem, de tudom is, hogy mindketten hosszú életet éltek. Talán éppen ezért, talán éppen a ritka szeretet, az odaadás miatt. Talán akkor szegődött melléjük egy-egy védőangyal, szép szárnyú, nyílt tekintetű églakó. Vagy nem is egy-egy, nem is külön-külön, inkább kettő egyszerre, kettő mellé kettő. Úgy emlékszem, az Úr hangját is hallottam egykor, épp amint megparancsolta két megbízható, az emberi világ útvesztőiben könnyedén eligazodó, okos, hűséges szolgájának, hogy vigyázzanak Dudás Jánosra és a feleségére, mert azok szeretik egymást. Nem a vakmerő bátorságért, nem valamiféle más, hasonlóan ingatag tulajdonságuk miatt, mindössze azért, mert láthatóan szeretik egymást. Kicsit, persze, szé-

gyellette magát az Úr, hogy ilyen egyszerű magyarázatot kell adnia, amit a nem kevés modern nézeteket valló mennyben tanyázó, nem is beszélve egykori teremtményeinek egyre távolodó leszármazottairól, gúnyosan megmosolyog, közhelynek, giccsnek nevez, de ő maga nem haladt az idővel, javíthatatlan romantikus volt, semmilyen kudarc nem változtathatta meg, nem ábrándíthatta ki, nem tehette cinikussá. S mivel ő maga az Úr, elnézik ezt neki.

A két angyal később ott élt Dubicsányban, erre tisztán emlékszem. Nem akadt sok dolguk; a legnehezebb talán akkor, amikor az immár öregecske Dudás János betakarításkor úgy esett hanyatt a szekérről, hogy eltörte a nyakcsigolyáját, s mentőt kellett hozzá hívni. A kórházi orvosok szerint nem lett volna szabad megérnie a másnap reggelt. Ő azonban nemhogy megérte, de fel is kelt betegágyából, rátömött a pipájára, s mivel nem érezte jól magát a kórteremben, meg nem is akart a többiek orra alá bűdösíteni, kiballagott a kertbe, keresett egy padot, hogy ott füstölögjön csendeskén. Mikor a lánya meg az unokája megérkeztek látogatására, s nem találták az ágyban, csaknem rákezdték a sírást, míg végül kiderült, hogy nem a proszektúrára tolták az öreget, hanem a kertbe ment ki – a saját lábán, a saját akaratából. Emlékszem, mesélték, hogy a padon ott ücsörgött mellette jobbról-balról egy-egy gyermek-arcú férfi, s mindkettőnek a kabátja alól hosszú fehér tollak kandikáltak elő.

Sok-sok furcsaság mellett ilyenekre emlékszem én Dubicsányból, abból a régiből, abból a valódiból, bár közben tisztában vagyok azzal, hogy mások ezért hazugnak tartanak, hiszen a felére sem emlékezhetnék. Mi hát az igazság emlékeimből? Ha más nem is, Dudás János és a felesége bizonyosan az. Bárki megnézheti sírjukat a temetőben, a hegyoldalra kapaszkodva, az erdő lábánál. S aki felkaptat oda, ha jobban figyel, talán megpillantja a két gyermek-arcú férfit is, akik hosszú szárnyaikat próbálják kabát alá rejteni, kevés sikerrel...

Leszáll a Nap

Az a bizonyos ősz, amiképpen az egész országban, úgy a Bányatelepen is embert próbáló, komoly felfordulást okozott.

Ahogy hallottam, a Bányatelep a falun kívül, egyben a falu fölött helyezkedett el, s nevének megfelelően a hegy gyomrában terpeszkedő szénbánya dolgozóinak otthonául szolgáló házak alkották. Nem csak földrajzilag különült el a völgyben húzódó településtől, de számos egyéb jellegzetességében is, s nem csupán a szintkülönbség miatt mondták rá, hogy a falu fölött terül el, de nem egy nyomós és valós érv is ezt a megfogalmazást tette indokolttá. Egy ipari létesítmény és annak gyermekei az évszázadok óta mezőgazdaságból – szikár, sovány, éhenkórász földből – élők mellett, ez önmagában elég magyarázat a különbözőségekre, és akkor még nem is említettem a korszakra erősen jellemző, a munkás és a paraszt közt mesterségesen fennálló, elmázolt, ám nagyon is érzékelhetően jelen lévő megítélésbeli eltéréseket. Ezek azonban azokban az őszei napokban egyszerre semmivé foszlottak. A Bányatelepen egyébiránt igen jól ismerték egymást az emberek: vájárok, csillések, a legkülönbözőbb szak- és segédmunkások. A vájárok különösen nagy tekintélynek örvendtek, lévén a leginkább képzett, a bányához legjobban értő szakemberek a mérnök után, aki viszont amúgy is egy teljesen más kasztot képviselt. Mert a bányatelepen kasztokba rendeződtek az emberek. A látszólag legfelső kaszt az irodisták kasztja volt, ahová a mérnök is tartozott, valójában azonban ők alig-alig tagozódtak be a Bányatelep társadalmába. Azt ugyanis valóságosan, kézzel foghatóan csakis a fizikai dolgozók alkották – a vájártól a csillésig. Voltak ugyan, hogyne lettek volna, akik kimaradtak ebből a rendszerből, mint például Ádu bácsi, a cigány, aki két futballcsapatra való gyermekének a budik tisztán tartásával kereste meg a kenyeret, vagy a Báró, aki időről időre feltűnt a falu felől a Bányatelep utcáin, s akivel a gyerekeket riogatták az édesanyák. A Báró elhanyagolt, valaha úri ruhában járt-kelt, szakálla ápolatlan volt és sárga, tekintete zavarodott, senki meg nem mondta volna róla, hogy valaha az egész környék az ő tulajdonát képezte, s hogy azért kap csomagokat Svédországból, mert rokonai szálak fűzik az ottani uralkodócsaládhoz. Igaz, nem egyedül ő kapott csomagokat külföldről, hanem Weiszék is, egyenesen Izraelből. A Báró csomagjaiból ki tudja, micsodák kerültek elő, a Weiszék pakkjaiból azonban leginkább elnyúlt, elnyűtt, elhordott ruhák bukkantak felszínre, hogy tetőtől talpig felöltöztessék a család két kiskorú gyermekét, Évát és Jancsit, akik ennek következtében madárijesztőkhöz váltak hasonlatossá, mivel a kapott öltözetek mindig néhány számmal nagyobbak bizonyultak a kelleténél. (Mindez ugyan szorosan nem tartozik ehhez a történethez, mégis ide kívánczok, és nincs szívem hozzá, hogy elhessegessem...)

Weiszék jó viszonyban álltak az egyik vájárral, Istvánnal, és családjával. Azokban a napokban ez a barátság nagy jelentőségre tehetett volna szert, sőt: tragédia okozójává válhatott volna – mégsem vált azzá. Istvánnak négy gyermeke volt: két (immáron) felnőtt fia közül az idősebb hivatásos katonaként szolgált, a fiatalabb mentőzött benn, Miskolcon; a második feleségétől, akivel azokban az október végi, november eleji napokban már hosszú esztendőket óta élt együtt (s aki utóbb, évek múltán, eltemette) két lánya született, mindkettő kisiskolás korban járt még.

Ősz volt, a hegyek erdei felcicomázták magukat a szivárvány minden színének pompájával, a levegő azonban súlyosan nehezedett a tüdőkre, és vibrált, reszketett, mint a délibáb a távoli pusztán. Azon a napon, amikor a rádió hírül adta a pesti eseményeket, István először fejcsóválva hallgatta a hírolvasó hangját, aztán jó idő elteltével kijelentette, hogy ebből háború lesz. Két lánya örült ennek a kinyilatkoztatásnak, mert hallották, hogy olyankor nem kell iskolába menni. Az anyjuk ijedt arccal csitította őket.

Este a mérnök kopogtatott be az ajtón.

– Jó estét – köszönt. – Zárjanak be mindent jól, elengedtük a rabokat.

Ennyit mondott, nem többet, s már ment is a következő portára, tovább. István tudomásul vette, hogy a bányában dolgozó bűnözőket szélnek eresztették, nem zsörtölődött, nem káromkodott, pedig hirtelen haragú, vérmes ember volt. Gondosan bezárta az ajtót, csöndre intette a családot, s várta, mi történik.

Semmi nem történt. A határokat megnyitották, a raboknak eszükbe se jutott, hogy bárhová betörjenek, bármit elkövessenek, futottak, amerre láttak.

Azazhogy mégiscsak történt valami. Ha nem is a fegyencekkel kapcsolatosan, de történt. Az éjszaka közepén valaki megzörgette az ablakot. István tüstént felkapta a fejét, fojtott hangon szólt ki:

– Ki az?

– Én vagyok, Pista, engedj be! – hallotta kintről Weisz barátja hangját, s nem is tétovázott, ment nyomban, hogy bebocsássa.

Weisz kialvatlannak és nyüzögtnak látszott, a keze reszketett. István pálinkát töltött neki – alig bírta felhajtani.

– Mi történt? – kérdezte a lassan magához térő, megnyugvó férfit.

– A fiam – nyögte Weisz. – Hazajött. Majdnem meglincselték, de elszökött! Most itt van. Segítenünk kell neki.

Weiszék legidősebb gyermeke az ÁVH-nál szolgált, ezzel István tisztában volt, ezért nem is kérdezett fölősegesen semmit, inkább magának is töltött egy stampedli szilvóriumot, a konyhai égő fénye felé tartotta, alaposan megvizsgálta, miként töri meg a pohár és a belétöltött szesz a remegő elektromos fényt, végül felhajtotta a maróan erős italt.

– Mit akarsz tenni? – kérdezte rekedt hangon, a kupicát határozott mozdulattal az asztalra koppantva.

– Arra gondoltunk, hogy nálad elbújhatna – nyöszörögte Weisz.

István meghökkent ekkora sületlenség hallatán. Nem volt gyáva ember, megtett volna ő többet is a barátjáért, de jól tudta, hogy amennyiben enged a kérésének, az öngyilkosság mind a maga és az övéi, mind a Weisz-gyerek számára.

– Légy ésnél – mondta –, hol a csudában keresnék először, ha nem itt? Mindenki tudja, hogy barátok vagyunk. Tudják, hogy amikor visszajöttetek a lágerből, én szereztem neked az állást, a lakást, mindent. Azzal is tisztában van mindenki, hogy én kommunista vagyok, a háború előtt is az voltam, sose tagadtam meg, most se fogom! Nálam keresnének legelőször egy szökött ávóst, aki ráadásul a jó cimborám fia!

– De hátha mégsem – próbálkozott tovább a másik.

– Ostobaság! – legyintett István. – Ha azt akarod, hogy szétcincálják, hozd ide, bánom is én, de ha meg akarod menteni, keress neki valami biztosabb helyet!

– De hol a fenében van itt biztos hely?

– Ahol nem ismerik. Adj neki ruhát, tüntesd el a környékről! Itt ismerik, itt lebukhat bármikor! Szaladjon, amilyen messzire csak bír! Eredj, ne vesztegesd az időt! Legyen eszed!

István utolsó szavaival egy időben nyitotta is az ajtót, hogy kituszkolja rajta Weiszet, majd gondosan kulcsra zárja mögötte. Mikor megfordult, a feleségével találta magát szemközt. Az asszony nem szólt egy szót se, csak bólintott.

– Ha gyorsan fut, egérutat nyer – mormogta István. – Itt kinyírják.

A felesége újra bólintott, odalépett az urához, kézen fogta, bevezette a szobába.

Reggelig csendesen, nesztelenül telt az éjszaka. A délelőtt úgy vánszorgott, olyan kínos lassúsággal, mint egy nyolc lába közül hattól megfosztott, nagy potrohú pók. A rádió ellentmondásos híreket közölt.

Mikor bemondták, hogy bejöttek az oroszok, István az asztalra csapott.

– Mondtam, nem megmondtam?! – kiáltott fel. – Háború. Kellett ez nektek?

Utána sokáig, talán hosszú napokig nem szólt egy szót sem.

Szótlanágát katonafia érkezése szakította meg. Egy kora délután jött, egyenruhában, mégis rendetlenül, ziláltan.

– Az a lényeg, hogy élsz – fogadta a nevelőanyja, megcsókolva az arcát.

– Csak azt tudnám, mi a fenét csináljak! – fakadt ki köszönés helyett a fiú.

Az apja egy székre mutatott, ő leült.

– Szökésben? – kérdezte István.

– Nem mondhatnám. A bíborost kísértük be Pestre. Aztán jöttek a ruszók, elvették a géppisztolyainkat, átvették a papot, minket seggbe rúgtak, mehettünk Isten hírével, amerre láttunk. Én hazajöttem.

Aztán fejét lesunyva hozzátette:

– Beszartunk, ahogy kell. Még most is remeg a térdem!

– Ez nem szökés – állapította meg az apja, az utolsó szavakat eleresztve a füle mellett. – Ha vége lesz, jelentkezel.

Ezzel a maga részéről lezártnak tekintette az ügyet, felkerekedett, és elment Weiszékhez; kíváncsi volt, mire jutottak. A fiú elé közben gőzölgő levest tett az asztalra a nevelőanyja. Húgai az ablak alá húzott padról megszeppenve figyelték minden mozdulatát, minden rezdülését – olyan idegenül hatott az egyenruhában. A katona kanalizálni kezdte a levest.

– A pisztolyt is elvették? – kérdezte a nevelőanyja. – Van neked az is, nem?

– Hadnagyoknak jár – hagyta rá a fiú, némi büszkeséggel a hangjában, miközben a levest szürcsölte nagy-nagy élvezettel.

– Elvették?

– Nem. Itt lóg az oldalamon.

– Add ide!

– Miért?

– Miért? Azt akarod, hogy megtalálják?

– Kik?

– Kik? Akik keresik. A felkelők, az oroszok, az ávósok, nem mindegy? Akármelyik találja meg, nem jó az nekünk.

– És mit mondok majd, hova tettem?

– Ahová a géppisztolyt! Na, add már ide!

A fiú elővette a pisztolytáskából a fegyvert, markába ejtette belőle a tárat, s mindkettőt az asztalra helyezte. Hidegen, fémesen koppant az acél a terítő alatt húzódó falapon. Az asszony felkapta a revolvert, sebesen egy konyharuhába tekerte.

– Ha ettél, öltözz át, az egyenruhát dugd el – magyarázta az orrát a leveses tányérba lógató fiatalembernek. – Ha szükséged lesz rá, majd előveszed. Addig jobb, ha nem mutatkozol abban. Voltál csillás, most megint az vagy. Ha kérdeznek, tudod, mit kell mondanod.

– De hát... – kezdte az értetlenkedést a fiú.

– Egyél! A többit bízd rám – fojtotta belé a szót a nevelőanyja. – Majd ha letisztulnak a dolgok, intézed az ügyeidet, ahogyan jónak látod, ahogyan kell. Most csak egyél, aztán öltözz át! Mindjárt jövök vissza – tette még hozzá a két lány felé fordulva. Magára kapta a kabátját, elsietett.

Fél óra elteltével István és a felesége egyszerre értek haza.

– Weiszék elmentek – jelentette István, mikor leereszkedett civil ruhába öltözött, jóllakott, lehiggadt fia mellé. – Állítólag át a határon. Szomorú vagyok, hogy nem szóltak. Megérdemeltém volna annyit, hogy közöljék velem, mire szánták el magukat.

– A pisztolyt bedobtam a vízbe – közölte a felesége, majd, elsősorban két lányához intézve szavait, szigorú hangon megtoldotta azzal, hogy:

– Senki nem látott itt semmilyen fegyvert.

– De még mennyire, hogy nem látott! – tódította István. – Igaz-e, fiam?

A fiatalember hümmögött.

– Igaz – dohogta. – Igaz.

– Aztán most már majd csak lesz valahogy – tette hozzá István.

A Nap ekkor lehanyatlott a hegy mögött. A Bányatelep házai közé besettenkedett a szürkület, az a fajta őszi szürkület, amely pillanatok alatt képes éjszakává változni. A völgyben fekvő falu is lassan sötétségbe borult, kicsit korábban, de éppen úgy, mint fölötte a Bányatelep. Ezúttal alig érezhető különbözőség feszült közöttük. Az éjszaka vaksötét, nyúlós, ragacsos teste megfőkezhetetlenül kúszott le a hegyen, magába nyelte a házakat, az utcákat, az erdőket, a tisztásokat, vizek mélyén heverő pisztolyokat, padlásokon, szalmában lapuló egyenruhákat, alvó, virrasztó, rettegő, lövöldöző, haldokló és menekülő embereket egyaránt, válogatás nélkül. Más nem is történt. Ennyi történt csupán.

Szenteste, 1915

Ferenc Ferdinánd másfél éve halott, a férgek már minden bizonnal lelakmározták csontjairól a húst, de a bosszú még nem teljesedett be, amiképpen ígérték. Százezrek igyekeznek pedig, hogy megbosszulják a halálát, fagyban, szükségben, éhezve, fázva, rettegve a halál árnyékában nap nap után; százezrek, akiknek riadt tekintetében nem lobog a harc tüze, s szívükben nem ég bosszúvágy. Azok, akik bosszúért lihegnek, akik véres szájjal halált kiáltoznak, nyugodtan alszanak éjszakánként, derekukat nem töri a lövészárkok fagyos feneke, fejüket pihe-puha párnákon nyugtatják; fülüket nem siketíti az ágyúdörgés, szemüket nem fárasztja a roncsolt emberi testek kavalkádja, bőrüket nem viszik vásárra minden pillanatban, mégis gondterhelten sóhajtoznak, kitartásról, hősiességről, bátorságról szónokolnak, példamutatásról, helytállásról papolnak. Modern kor köszöntött a földre, az ember megmutatja, mire képes.

Az asszony, aki hátán batyuval szótlanul rója a mérföldeket hegynek fel és völgybe le, úttalan utakon és komor településeken keresztül, mit sem törődik a modern korrall és az ember gigászi erejével. Ő csak annyit tud, egykor azt ígérték neki, karácsonyra itthon lesz az ura, de ő hiába várta, s hiába várta húsvétra, hiába várta aratásra, s hiába várja azóta is. Pedig nem érkezett fekete szegélyű tábori lap, nem kelt szárnyra a halál hollója. Biztosan érzi, hogy él még az embere, csak nem hagyhatja ott a lövészárkot, mert erősen szorongatnak a muszkák. Úgy határozott hát, felkerekedik és maga megy hozzá, ha ő nem jöhet. Telepakolta a batyuját kolbásszal, szalonnával, kenyérrel; korsó bort, üveg pálinkát, zacskó dohányt tett mellé, s nekivágott a világnak.

Hetekig gyalogol, kérdezősködik, törtet előre. Ha katonákkal találkozik, afelől tudakozódik, merre vannak a nyolcvanegyes honvédek, s miután útbaigazítják, köszönés nélkül kutyagol tovább. Nem szíveli a katonákat, ahogyan orrol már a királyra is. Nem erről volt szó másfél esztendővel azelőtt, nem erről beszéltek! Mit bánja ő a dicsőséget, a hazafiságot! A királyok és a katonák kényesek az ilyesmire, neki azonban mást jelentenek ezek a szavak. Számára az a dicsőség, ha gyermeket szül, s felneveli, s az az ő hazája, az a darab föld, amelyet felszánt és bevet az ura! Amely a kenyerét adja – de hogyan szülhet gyermeket, ha a férje a muszkák földjén, lövészárkokban lapul, idegenekre lövöldöz, s a földet nincs, aki művelje otthon? És mire szüljön gyereket? Van-e még értelme? Azért, hogy katonát csináljanak belőle, ölni tanítsák, s végül megöljék? Ki tudja, lesz-e vége valaha ennek a véres vigasságnak?

Napokig, hetekig gyalogol az asszony. Ujjait megcsípi a fagy, arcát kicserzi a hideg szél. Amerre jár, a Nap fellegek mögé bújik, nem kíváncsi az emberek világára; a Hold belesápad abba, amit lát. Miként az asszony. Ahogy közeledik a fronthoz, annál sápadtabb lesz. Biztatják, forduljon vissza, ám ő csak a fejét rázza, konokul, némán. Szekeret lát az út szélén, előtte lódög hever. Nyüzsögnek benne a férgek, olyan számukra, akár méheknek a virágos rét. Az asszony orrát facsarja a bűz, fülébe a harc zenéje kúszik: a dombokon túl lőnek.

Éppen szenteste délutánja van, amikor megtalálja a nyolcvanegyesek állásait. Kérdezi az urát a sok egyforma, borostás arctól. Azok mutogatnak, integetnek. Rohan feléje valaki. Meg sem ismeri, mikor az ölébe kapja, öleli, csókolja. Hadarnak, csókolóznak, nevetnek teli szájjal. Kibontják a batyut, megvendégelik az éhes, sovány, holtfáradt bakákat. A tiszteknek is jut egy-két harapás. Leereszkedik középük az este. Valaki fenyőágot kerít, gyertyát eszkábál rá. Az ágyúdörgés is elcsendesedik. Egyikük azt mondja, a muszkák is ünnepelnek. Mások letorkolják, mondván, náluk máskor van a karácsony. Erre a egy szerb buzgón bólogat. Isznak, nevetnek, fűjják a füstöt. Fejük fölött kivirágoznak a csillagok. A dermesztő hidegben

karácsonyi énekek kelnek szárnyra; a lövészárkok túlsó oldaláról szláv dalok felelnek vissza. Szenteste, 1915.

Az asszony másnap hajnalban indul hazafelé, még mielőtt felébrednek az ágyúk. Üres batyuval, sóhajtozva vág neki a hosszú útnak. A honvédek még sokáig integetnek utána. Akkor is, amikor alakja már belevész a hóbuckák közt párolgó, csontig ható ködbe.

Csirketolvajok

A legjellegzetesebb a homok volt és por, amely szemet-szájat ingerlően, torkot kaparva szállongott már az enyhén lengedező szélben is, s ha netán komolyabb légáramlás kerekedett, ellenállhatatlanul beborított mindent. Ha a nyári kánikula idején levél se rezdült a fákon, ez a furcsa természetű homok akkor is beleragadt az izzadtságtól nedves bőr pórusaiba, aminek következtében az ember folyton folyvást viszketett. Az egész falu erre a homokra épült, az alföldi pusztá kellős közepén (ami nem nehéz dolog, minthogy a pusztának csak kellős közepe van, egyéb földrajzi kiterjedései oly nehezen és csak nagy-nagy szakértelemmel követhetőek, hogy szinte nem is léteznek), egy régi kun szállás helyére, egy évszázada sincsen. Aligha akadt néhány kisholdnál nagyobb terület, ahol más lett volna a talaj, mint málló, porladó, folyó, süppedő, s nyáridőben égetően forró homok, ezért hát nem csoda, ha mindenütt ez az anyag uralkodott, mindent ez a matéria töltött be és -ki. S az sem különleges, hogy a homok vonzásában az évtizedek alatt elszaporodott a szőlő és elterjedtek a gyümölcsfák. Mindenkinek volt szőleje, jó, homoki borokat termő, s mindenki bírt kisebb-nagyobb gyümölcsössel is – barackossal, almással. A falu létének alapját, egészen a második világháborút követő évekig, ez a két növény képezte: a szőlő és a gyümölcsfa. A többi már a téesz idején érkezett; ám nem tudták kiszorítani, de még megszorítani sem az őshonosokat a betolakodók, aminek következtében a téesz elsősorban a bor és a pálinka előállításában jeleskedett, s eme tény igen határozott vonásokat öltött – többek között – egyik-másik vezető beosztású férfiú ábrázatán is. Amikor pedig a faluba telepedett a csepeli kerékpárgyár üzeme, az a bor- és pálinkafogyasztás újabb helyi fellendülését, egyben a szőlő- és gyümölcsstermelés sokadik felvirágzását eredményezte.

Ez a sokadik felvirágzás pedig javában tartott még, amikor a falu kövezetlen utcáin vadul nyargalászó négy gyerek, a három fiú és a kislány, valamint a nyomukban loholó kurta lábú kutya olyan porfelhőket vert fel maga után, mint a westernfilmek lóháton száguldozó revolverhősei a kies nevadai sivatagban. A gyerekek azonban nem sokat törődtek azzal, milyen következményekkel jár rohangászásuk; porfelhővel a sarkukban elrobogtak az iskolaépület előtt, amely, vakáció lévén, gondosan bezárva, üresen kornyadozott, ettek egy kevés epret az utcabéli hatalmas eperfákról, majd az utca végén jobbra kanyarodva megnézték, ellenőrizték a gyárat: ott állt a helyén, senki nem toltá odébb, nem tüntette el, nem állította a feje tetejére. A portásfülkében rejtvényt fejtett a portás néni, a kerítés szürkés festékén átütött a vörös rozsdá, az udvarban pöffeszkedve terültek el a csúnya, hosszú épületek, melyek mintha gombok és kígyók keresztezéséből születtek volna – minden a legnagyobb rendben volt; ahogyan lennie kellett, éppen úgy. A négy gyerek mindezt örömmel vette tudomásul, s úgy döntöttek, nem látogatják meg a nagypapát az irodában, hanem, jobb híján, hátraarcot csinálnak, s nekiiramodnak a gyár utcájának, hátuk mögött mind kisebbé és kisebbé zsugorítva az üzem épületeit.

Egészen a falu szélén elterülő gyümölcsösökig galoppoztak, s ott lihegve fékeztek le a rohanást, szűrő oldallal álltak meg, görnyedtek össze, a legkisebb szemrehányóan köpött egyet. Szakadt róluk a verejték. A tömzsi, lógó nyelvű kutya vidáman vakkantott néhányat, s körülöttük ugrándozva, játékosan a kezeik után kapkodott. A gyümölcsösökkel párhuzamosan, keskeny sávban akácos húzódott – rövid pihenő után a négy gyerek és a kutya oda indultak tovább, ezúttal csendesen, megfontoltan. Az akácostól jobbra beláthatatlan síkság terült el, melynek egyhangúságát csak egy-egy tanya szakította meg, olykor romantikus gémeskút mintázta; balra hasonló kép tárult volna a gyerekek szeme elé, ha arra tekintgetnek, s amelyiküknek különösen jó a szeme, az még az úton haladó játékautókat is

könnyedén észreveszi. Ők azonban csak az akácosra összpontosítottak, határozottan, tántoríthatatlanul haladtak a fák irányába. Nem olyan volt ez a facsoport, mint a falu közepén fekvő Kiserdő, az az alig ötvenszer ötven méteres, fellengzősen sétálóparknak nevezett, túlnyomórészt fenyőkkel beültetett terület, ahol nap mint nap megfordultak, hanem sokkal autentikusabb, sokkal vadabb, sokkal igazibb annál. Az akácosban a fák össze-vissza nőttek, ahogy a kedvük tartotta, a Kiserdőben viszont sorban álltak, mint a katonák, egymás mögött-mellett, meghatározott távolságra egymástól. Jó volt a Kiserdő is, de az akácos sokkal izgalmasabb. Kalandot ígérő. Ezért keresték föl akkor is.

Az akácos mélyén egy viharvert kartondoboz simult göcsörtös fatörzshöz, kartondoboz, amely voltaképpen lakás volt, s benne három napja egy fiatal, félénk csirke lakott. Három nappal korábban, kóborlásaik során valamelyikük felvetette, hogy mi volna, ha itt kinn, a gyümölcsösök melletti rejtélyes akácos rejtekében, mindenki előtt titokban nevelgetnének egy saját, egészen titkos állatot – s ebbe azon nyomban mindannyian, egyhangúan beleegyeztek. Mármint a kérdés csak annyi maradt ezután, hogy miféle állatot és honnan, hogyan. A nagymamától, a majdan házikónak használható kartondobozon és egy kis műanyag tálkán kívül, mely majd az etető lesz, nem hozhattak semmit – maradt tehát a szerzés. És legegyszerűbben, akárhogy is csűrjük-csavarjuk, legegyszerűbben bizony csirkét lehet szerezni. Azon nyomban munkához is láttak. Kiválasztottak egy rozszant kerítésű házat, s letáboroztak nem messze onnan, a kerítés mögött kígyózó utcácska túloldalán, egy eperfa árnyékában. A kutya akkor nem volt velük, gondos elővigyázatossággal otthon hagyták, nehogy ugatásával elárulja őket, felferje a szomszédságot. A két idősebb fiú aztán, egy alkalmasnak tetsző pillanatban beóvakodott az udvarba a rozoga kerítés kilazult deszkáin keresztül. Éppen a budi mögé érkeztek, ami remek búvóhelynek és tökéletes megfigyelőállásnak bizonyult. Bújtak és megfigyeltek. A házból kisvártatva öregember lépett elő, s (mintha gyanakodott volna) beleszimatolt a perzselő levegőbe, majd elindult hátra, éppen a két fiú irányába. Azok ketten összébújtak, visszafojtották a lélegzetüket, moccanni sem mertek. Hátukon barázdát szántott a patakozó verejték. Kinn, a kerítésen kívül, az eperfa árnyában-védelmében a kislány és a legkisebb fiú ösztönösen hasra vágódott. Az öregember azonban ügyet sem vetett az udvara végében sunyító gyerekekre, sem az utcai fa tövében, biztos távolban hasaló társaikra, egészen más foglalkoztatta: mormogva, dudorászva beült a budira. A két fiú egymásra nézett, kajánul elmosolyodtak, és munkához láttak. Óvatosan, minden mozdulatukra ügyelve előmászta a budi mögül, zsebükből előmarkolták az előrelátóan odakészített csali-kukoricát, lábujjhegyen megközelítették az udvar végében bóklászó-kapirgáló ifjú baromfikat, aztán hirtelen, sebes, hangtalan, határozott mozdulatokkal elébük szórták a tűző nap fényében fel-felarányló csalétket. Végül az első, kendermagos, csinos tyúkocskát, amely mohóságában elővigyázatlanul meglehetősen közel merészkedett hozzájuk, villámgyors, jól irányzott vetődéssel elkapták, s ügyet sem vetve a madár torkából előtörő panaszos hangokkal, elszeleltek. – Még éppen időben, mivel amint a kerítés laza deszkái a helyükre csapódtak, nyílt a budi ajtaja, kilépett rajta az öregember, s gyanakvó tekintettel vizslatott maga köré. De a gyerekek akkor már messze jártak.

A csirke halk, félénk, kedveskedő kotyogással fogadta négy gondviselőjét. Azok visszagügyögtek neki, megcirógatták a fejét, a nyakát, elébe szórták a zsebekbe gyömöszölt kukoricát, tápot, tyúkhúrt: mindazt, amit hoztak. A kutya okos tekintettel, csendesen figyelte a sürgés-forgást, tartózkodóan, de barátságosan viselkedett a szárnyassal, tisztas távolban tőle leheveredett, nyelve mérföldekre lógott a szájából, fülei folyamatosan mozogtak. A madár enni kezdett, túrta, hogy simogassák, hogy összegubancolják a tollait. A gyerekek nevettek, aztán, nem hosszú idő elteltével, megunták az egészet, biztonságba helyezték állatkájukat, s odébbálltak. Rohantak vissza a gyümölcsfák közé, barackot ettek, leve csorgott kétoldalt az

állukon, visszatértek a poros utcákra, újra ellenőrizték a gyárat, nem vitte-e el valaki, mióta magára hagyták, bebarangolták a Kiserdőt, végül hazamentek a nagymamához, farkaséhesen.

Aznap éjjel, ahogyan a pusztán nem ritkaság, hirtelen támadt vihar dűlta végig a falut. Garabonciás érkezett a vidékre, táltos sárkányon ült, s mivel nem harangozott időben a harangozó (elaludhatott az istenadta, talán éppen a jóféle gyümölcspálinkától), hát bejött a faluba, felemelkedett az égbe, s könyvéből olvasta ki a vihart az alant lévőek fejére. A nagypapa és a nagymama az első szobában nyugodtan aludt, rá se hederítettek a tógásdiák rosszindulatú mesterkedéseire, évtizedek hosszú során keresztül megszokták, hogy ezen a nagy-nagy sík vidéken, itt, a pusztá kellős közepén ilyen a vihar; hozzászoktak ahhoz, hogy errefelé gyakran elvetődik a garabonciás. A négy unoka azonban, a belső szobában, ágyaikon kuporogva, megszeppenve hallgatta a zivatar kopogását, a szél süvítését. S talán nem is csak megszeppentek, de izgatottak is voltak, az álom ezért még messzebbre kerülte őket, mint akkor tette volna, ha csupán félnek. De ők a csirkéjükre gondoltak, s izgatottan, kipirult arccal azt tervezgették, holnap maguk ajánlkoznak boltba menni, hogy egy vargabetűvel utánanézhessenek a tyúkocskának is. Ebben megállapodtak, ettől némiképp megnyugodtak, nagy nehezen el is aludtak. Bizakodva riadtak a reggel hívó szavára, indulásra készen, riadókészültségben.

Csak hogy a garabonciás, a baraboncás akadémiaspap, a galád felleghajtó másképp gondolta. Nem csupán egy éjszakán, de egy egész napon, s még egy éjjelen keresztül olvasott hatalmas könyvéből, olvasott fáradhatatlanul – a zivatar tombolt egyre, szűnni nem akarón, vadul, kíméletlenül. Ezért aztán a nagymama semmi szín alatt nem engedte ki a gyerekeket a házból, s úgy őrizte őket, úgy vigyázta őket, hogy ki sem szökhettek semmiképp. Mikor aztán végre sárkányháton odébbállt a garabonciás, mikor újra száz ágra sütött a nap, mikor valahára újra útra kelhettek, nyomban kirohantak egy trappban a gyümölcsösökig, s még azokon is túl, egészen az akácosig. A dobozt meg is találták. Szétázva, szétzilálva. A csirkének, a madárkának, a tyúkocskának ellenben nyoma veszett.

A szünidő hátralévő részében azon a nyáron kevesebb baj volt a négy gyerekkel, mint általában. Többnyire fönnt ültek a cseresznyefán és keseregtek. Figyelték a felhők járását, a legmagasabb ágakra hágva körülhordozták tekintetüket a háztetők felett, körbe-körbe a végeláthatatlan alföldi rónaságon.

Továbbmondott történet

„Vége nincs, majd benned folytatódik,
és te tovább mondhatod. Ha tudod.”

Ottlik Géza

A tankok összetörték az utakat, mesélték itt-ott, eleinte csak halk szóval, biztonságos szobákban, áthatolhatatlan füsttől övezetten, majd később az utcán, hangosan, hivalkodó módon, s kezdődtek a visszaemlékezések a televízióban, a rádióban; a tankok összetörték az utakat, írták az újságokban, szavalták a beszédekben, negyvenegynéhány év múlva, kihívóan, magamutogatón vagy éppen szomorú tekintettel, a sírással küszködve. Széles lánctalpakon cipelték acéltestüket, azokon forgolódtak, azokkal tiportak el mindent, ami az útjukba került, s az aszfalt nem bírta a súlyukat, megrepedezett, eltöredezett, be-beszakadt alattuk.

Gyerekkorom legjellemzőbb színhelyén, T. játszótérén állt egy kiöregedett tank, éppen olyan fajta, amelyik igazán képes összetörni az utakat. Ám csak sokkal később, felidézve magamban a játszótér talajába belebetonozott hernyótalpakat, amelyek közt mi, gyerekek sokat bujkáltunk, mászkáltunk, csúsztunk-másztunk, csak akkor, az emléket vizsgálgatva tudtam elképzelni, milyen iszonyú munkát végezhettek ezek a forgásban lévő vastalpak az utakon, az utcákon, a sérülékeny, vértetetlen tömegekben. És a hang?, milyen volt a hangjuk, milyen volt az a bizonyosan fülsértő csikorgás, ahogyan a kerekek továbbították a körjük tekert lapos acéltestet, amikor a torony fordult, s az ágyúcső célt keresve pásztázott az épületek ablakai alatt? Milyen lehetett az a hang?, tűnődtem. Ennek a kérdésnek a megfejtéséről azonban sietve tettem le – nem akartam felhasználni az egyetlen lehetséges kapaszkodót, a látott háborús filmek zajait, hiszen személyes benyomásokkal efféle hangok terén nem rendelkezem. Így hát inkább hagytam a hangokat, azokat a hangokat. Hagyom a fenébe. Egy autóbusz motorjának a zúgása sokkal élénkebben felidézhető, sokkal valóságosabban, életszerűbben, gondoltam, gondolom, s mindenképpen több közöm van az autóbusz motorjának berregéséhez, mint a tankok ilyen-olyan út-, épület- és embergyilkos lármájához. Az ugyan nagyobb érdeklődésre tarthat számot, ehhez viszont számtalan személyes szál kapcsol a legelképesztőbb aljasságoktól egészen a legártatlanabb utazásokig.

Úgy tűnik, eljutottam a tanktól az autóbuszig. Ahogyan akkor is előbb jöttek a tankok, csak utána került sor a buszozásra.

Letartóztatásunk után a nagykanizsai rendőrségre szállítottak, ahonnan másnap a taszári repülőtér autóbuszával kb. 20 társammal együtt napokon keresztül elfüggönyözött ablakkal, ránk irányított fegyverrel autóztattak bennünket ide-oda.

Azt az emberi hangot, amely által testet öltöttek ezek a szavak, nem nehéz elképzelnem. Hallom magamban. S ezt az imígyen felidézett motorzúgást, ezt sem nehéz elgondolni. Szinte hallom máris, s látom az elfüggönyözött ablakokat a farmotoros, számomra erősen szokatlan, régies alakú járművön. Az oldalfalon, a függönyön keresztül is tökéletesen érzékelem a húsz embert odabenn, a guruló fémdobozban. Mintha már én is ott ülnék, műbőr borítású ülésen, szorosan összezárt lábakkal, izzadó tenyérrel, átnedvesedett, nyakig gombolt, kockás gyapjúingben. Hegyezem a fülem. Sírást hallok – s ezen, egyszerre kiesve mindenből, ami körülvesz és bennem zajlik, ezen késedelem nélkül eltűnődöm, de már nem a buszon ülve, persze, hanem ismét kinn, kívül rekedten. Vajon ide illik? Ide, persze, nem lehet vitás, de valós-e? Aztán hirtelen megnyugszom: eszembe villan, hogy ezt is ő mesélte, ez is az ő emléke, amely immár bennem folytatódik. Mesélt arról a pécsi lányról, jól emlékszem, arról a lányról, ott, a

buszon, tizenhat-tizenhét éves lehetett, éppen mellé ültették, s olyan szívet szorítóan riadt volt mindvégig és gyakorta sírt. Újra fenn ülök a járművön, igen, visszakerültem.

Nem tudtuk, mi lesz velünk, mivel a busz parancsnoka ruszki tiszt volt. Azt hittük, a Szovjetunióba visznek. Ez kb. 8-10 napig tartott.

Tehát a buszon vagyunk, zötyögünk a megrongált és a rongálatlan utakon, 8-10 napig, kilátás nélkül. Mindenfajta kilátás nélkül. Fegyverekkel farkasszemet nézve...

Le kell szállnom, sajnos.

Rekonstruálhatatlan helyzet ez számomra, be kell, hogy lássam. – De miért gondolom egyáltalán, hogy rekonstruálnom kellene? Nem alkothatok véleményt arról, amit nem éltem át, hallottam már sokszor, százszor, ezerszer. Talán ez kényszerít a rekonstrukció kísérletére, talán ezek miatt a szavak miatt, ezen meggyőződés miatt (mely nem a sajátom, de vitatkoznom vele Sziszifusz vállalkozásával mérhető munka volna) próbálom megélni mindazt, amit még ők, a negyvenhat évvel ezelőtti történet szereplői, még ők is csak átélni tudtak, megélni semmiképp. Próbálom beleképzelni, nem, nem beleképzelni: behelyezni magam egy ember helyébe, akit jól és közélről ismertem (amennyire embert egyáltalán lehetséges), s ehhez emberfeletti empátiára lenne szükségem, de ha rendelkeznék ilyenekkel, akkor sem érném el a célomat, ezzel tisztában kell lennem, ez ellen nincs apelláta. Ismerek tényeket, s ezek alapján érzékelnem kellene az egészet, azaz mindent, ami és ahogyan történt, magamba fogadni, a részemmé tenni – a hitelesség jegyében nem elképzelnem kell érzéseket, hanem megélnem őket. Tudom, hogy olyannak kellene lennem, mint aki néhány napja még a L. Járási és Községi Forradalmi Tanács vezetője volt, most pedig, hite szerint, Szibériába tart huszadmagával és legfőképpen egy kétségbeesett gyereklánnyal az oldalán, akit akkor látott először, amikor letartóztatása után bekísérték a nagykanizsai rendőrségre, 1956 novemberében, az autóbuszos utazás kezdete előtti napon; éreznem kellene a fegyverek csövéből felém áradó fenyegetést, az idegenség, a fájdalom, a nélkülözés, a hideg, a magamra maradottság, a kiúttalanság és visszatérhetetlenség realitássá körvonalazódó lehetőségét; éreznem kellene, ahogy biológiai szükségleteimtől rettegek, mint potenciális veszélyforrástól, mert általuk oly mértékben megalázó helyzetbe kerülhetek, amit emberi méltósággal viselni nem lehetséges; éreznem kellene az emésztő hiányt; éreznem kellene, hogy folytonosan a családom képét idézem fel magamban, attól rettegetve, hogy a szibériai síkon erre már képtelen leszek – át kellene élnem egy olyan iszonyatos félelmet, amit képtelen vagyok átélni. Szükség törvényt bont, s szükség volna arra, hogy át- és megéljem, amikor egy elhagyatott helyen kiterelnek tizenkilenc társammal együtt a buszból, egy helyen, ami lehet bárhol, Magyarországon, Romániában, Ukrajnában, Oroszországban, Szibériában, akárhol; s azon a helyen dzsipek állnak a jéghideg, letarolt földön, katonai dzsipek: azokba kell négyesével beszállni; s szemtanúja kell lennem, ahogy egyik vonakodó társam kezét bajonettel vágja meg a pirospozsgás arcú tiszt, arcán szelíd, szláv mosollyal; azután végig kell éljem, ahogy a dzsip gyomrában keresztben egymásra fekszünk, érezzük egymás testnedveinek csípős szagát, zavar az orromba hatoló félelem-bűz, a megvágott társam kezéből bőséges pataokban csorog a vér, s a kicsiny tér halálosan elhasznált levegőjét vérszaggal fűszerezi fel; végül, mérhetetlen idő elteltével örömet kell érezzek, amiért újra a buszon vagyok, ahol azért mégis ülhetek, s közben nem töröm mások testét és nem török mások az én testemet – mindennek át- és megélésére szükségem volna. Olyan szükség, amely törvényt bont. Ám én képtelen vagyok megfelelni a szükség kihívásának. Ezek szerint lehetőségem sincs arra, hogy hamisítatlan, autentikus véleményt formáljak, hitelt érdemlően, megcáfolhatatlanul meséljek el egy negyvenhat évvel ezelőtti képtelen buszozást, hiszen nekem a busz fogalma nem jelentheti azt sosem, ami ehhez a hiteles megítéléshez és biztos, mindenki számára elfogadható elbeszéléshez szükséges. Ahogyan a tank is egy játszótéren álló játék az én emlékeimben. Nem

gyilkos eszköz, nem szörnyeteg. Mégis közöm van ahhoz a negyvenhat évvel ezelőtti eseményhez, mégsem független a létem attól, hogy az megtörtént. Bizonyítani nem tudom, hogy így van, s úgy érzem, le leszek tagadva én is, önmagam előtt leginkább, ha bizonygatásba, szemfényvesztésbe próbálok kezdeni. Nem is próbálkozom ilyesmivel. Viszont végezetül pontosan idézem a végkifejletet, mely ugyan csupán az autóbuszozás végét jelenti, nem zár le semmi mást, semmi egyebet, csak azt. Nem dönt életéről, nem dönt sorsokról. Visszatérő rémálmokról dönt. Arról, hogy olyanok, hogy azok lehetnek: nem válnak valósággá, hanem álmok maradnak.

Legalább ezek *csak* rémálmok maradhattak.

Ekkor leraktak a zalaegerszegi börtönnél, ahonnan 2 nap múlva hazaengedtek. Ez idő alatt hozzátartozóink hiába kerestek bennünket, senki nem tudott rólunk. Le voltunk tagadva.

Az elbeszélések első közlései:

Lehetőség (alternatív eszkimó szín) – Irodalmi Jelen 2004/július

A Göncölszekér rúdja – Magyar Napló 2004. február

A könyvárus – Ezredvég 2004. február

A kimondhatatlan nyomorúság – Magyar Napló 2005. március

Szeptember – PoLisz 2004. augusztus–szeptember

Legendák helyett – Magyar Napló 2003. február

Akikre angyalok vigyáztak – Szegedi Szépírás 2003. január

Leszáll a Nap – Szegedtől Szegedig 2004. antológia

Szenteste, 1915 – Ezredvég 2005. december

Csirketolvajok – Üzenet társainak 2003. antológia

Továbbmondott történet – Életünk 2005. március